

Панчатантра (збірка індійських народних казок)

Автор Невідомий

Панчатантра (збірка)

ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ

У лісовому краю жив шакал на ймення Чандарава.

Одного разу від лютого голоду він потрапив у місто. З усіх сторін збіглися голодні пси і, голосно гавкаючи, кинулися на нього. Нещадно покусаний, рятуючи життя, шакал шмигнув у дім маляра, а там ускочив у велику бочку із синьою фарбою. Звідти він виліз геть синій. Пси, що чекали на нього під дверима дому, навіть не впізнали його, і пофарбований шакал спокійно побіг до рідного лісу.

Забачивши дивовижного звіра із синьою, як у самого бога Ші-ви, шиєю, лісові мешканці — леви, тигри, пантери, вовки та й усі решта — із жахом кинулися тікати.

— Хтознає, чого сподіватися від цього чудовиська? — приказували вони. — Краще сховатись од нього подалі.

— Чому ви всі втікаєте? — зупиняв їх Чандарава. — Вам немає чого боятись! Мене сьогодні створив сам Брахман. "Віднині, помазаний мною на царство, — сказав він, — ти будеш володарем над усіма звірами".

— Прав нами, о царю — визнали його лісові мешканці.

Новоспечений "цар" подарував левові посаду головного радника, тигра зробив керуючим палацом, пантері довірив охорону царської скарбниці, а вовка призначив палацовим сторожем. Зі своєю ріднею, шакалами, він навіть не захотів говорити: наказав вигнати геть усіх до одного.

З того часу всі хижаки приносили здобич шакалові, а вже він — своєю царською владою — розподіляв її між своїми підданими.

Якось, сидючи на раді, він почув десь далеко тужливе виття шакалів. І тут од великої радості з його очей полилися сльози, він схопився і голосно завив у відповідь. Звірі одразу збагнули, хто перед ними.

— Як же обдурих нас цей пройдисвіт?! — у гніві вигукували вони.

— Це ж усього-на-всього жалюгідний шакал! За обман — розірвати негідника!

Шакал намагався було втекти, але його наздогнали й роздерли на дрібні шматки.

НЕВДЯЧНИЙ ТИГР

Лютий і жорстокий тигр попався якось у пастку. Він ревів і метався в клітці, ламав залізне пруття — та все було марно. І коли він уже втратив останню надію вирватися, на його щастя, саме проходив один чоловік. Тигр, побачивши його, стрепенувся, жалібно завуркотів і мовив:

— Чоловіче добрий, змилуйся наді мною, врятуй мене! Випусти з цієї клятої клітки!

— Еге ж, — озвався той, — випусти тебе, то ти ще, чого доброго, з'їси мене.

— Схаменися, чоловіче! Чим хочеш присягну, що ніколи більше не скривджу бодай комашки. Віднині й довіку я віддано служитиму людині!

— Ну гаразд, пожалію тебе, випущу на волю, — сказав чоловік.

Він одчинив дверцята клітки й випустив тигра на волю.

Та не ступив чоловік і кроку, щоб іти далі своєю дорогою, як тигр стрибнув на нього й прогарчав зловтішно:

— А тепер я поснідаю тобою!

— Схаменися, тигре! — зойкнув чоловік. — Я тебе від смерті врятував, а ти мене хочеш з'їсти! Де ж тоді правда на світі?

— Бач, правди йому захотілося! — засміявся тигр. — Немає на світі ніякої правди, коли хочеш знати!

— Ні, правда на світі мусить бути, вона є! — впевнено мовив чоловік. — Спитай кого хочеш — кожен тобі скаже.

— Згода! Спитаймо у трьох найперших, кого зустрінемо. Коли вони скажуть, що правда є на світі, — так і бути, не їстиму тебе. А ні — то вмиць проковтну; я дуже зголоднів.

Довго блукали чоловік і тигр лісом, аж нарешті помітили папугу, що сидів на гілці, поринувши у якісь свої сумні думи.

— Гей, папуго! — гукнув тигр. — Скажи-но нам, чи є правда на світі?

Папуга стрепенувся, підвів голову й мовив понуро:

— Вже добру сотню літ прожив я і ніколи найменшого зла не заподіяв нікому. А сьогодні вранці приповз гладкий, здоровезний удав і проковтнув усіх моїх діточок. Жодного не залишив!.. Ні, немає правди на білому світі!

— А що я казав?! — переможно вигукнув тигр. — Таки немає правди на світі!

— Ходімо далі, — мовив чоловік. — Спитаймо ще в когось, хоча б он у тієї пальми, що височіє попереду.

Підійшли вони до пальми, і тигр питає:

— Пальмо, пальмо, скажи, чи є в світі правда?

Пальма зашелестіла густим листям і відповіла невесело:

— Не один рік і люд і звір знаходили у затінку моєї густої крони порятунок від палючого сонця. А сьогодні вдосвіта де не взявся дикий кабан, зранив своїми іклами моє коріння, і тепер я мушу повільно вмирати, гинути. Ні, немає на світі правди, ось що я вам скажу! — вигукнула вона розпачливо.

— Ну, переконався ти, що немає правди на світі? — радісно заревів тигр і приготувався стрибнути на чоловіка.

Але той застережливо підвів руку й мовив:

— Стривай! Стривай! Ми ж домовлялися спитати у трьох, а не у двох з тих, кого зустрінемо.

— Ну гаразд! — невдоволено буркнув тигр. — Он біжить шакал — спитаймося в нього.

Коли шакал порівнявся з ними, чоловік перепинив його й сказав:

— Вислухай нас, шакале, й розсуди. Оцей тигр попався в клітку, а я пожалів його й випустив з залізної в'язниці. А він тепер, замість дякувати, хоче мене з'їсти. Хіба це справедливо?

— Стривай, стривай, чоловіче, щось я не второпаю, — мовив шакал. — Повтори-но ще раз, як усе було.

— Оцей тигр попався в пастку. А я пожалів його й випустив з клітки на волю. А тепер він заповзявся з'їсти мене. Отака дяка за добро, яке я йому зробив! Хіба це чесно? Невже немає правди на світі?

— Он як, — замислено протяг шакал. — Така заплутана справа... І не одразу збагнеш, що до чого. Ти кажеш, чоловіче, що попав у клітку, а тигр пожалів тебе і...

— Та ні! Це тигр попав у клітку, а я його випустив.

— Ага, здається, зрозумів, — кивнув головою шакал. — Клітка сиділа в тигрі, а ти її випустив на волю...

— Та ні ж бо! — люто гарикнув тигр. — Це я сидів у клітці, а цей чоловік проходив мимо, зглянувся на мої благання й випустив мене на волю! Тепер уже второпав?

— Не гнівайтесь, шановний тигре! — злякано пробелькотів шакал. — Надто вже все тут заплутане. Аби ж то я на власні очі бачив, як воно все було. А так, з ваших слів, годі второпати, що до чого!

— То ходімо вже, покажу, як воно все було, коли ти такий недолугий! — сердито мовив тигр. — А коли й тоді не второпаєш, нарікай сам на себе — обох вас з'їм і навіть кісточок не залишу!

Коли вони підійшли до клітки, тигр озвався знову:

— Я сидів у цій клітці, розумієш? А він, тобто чоловік, ішов мимо, побачив, що я метаюся, пожалів мене й випустив на волю. Чого тут не розуміти — усе ж ясно!

— Зрозумів, нарешті зрозумів! — радісно вигукнув шакал. — Я сидів у клітці, а чоловік почув, що я в ній сиджу і... А клітка сиділа в пастці, а він, тобто... Ху-ух, знову виходить щось не те! Бідна ж ти моя голівонько! Ні, певно, я так і не збагну нічого своїм куцим розумом!

— Тьху на тебе, йолопе! — аж стенувся від люті тигр. — Ба ні, ти таки збагнеш у мене, як воно все було! А то не минеш моїх зубів і кігтів!.. Тож слухай, слухай уважно й дивися на мене! Я — тигр! Тигр, ти розумієш це?

— Р-розумію, — промимрив шакал, удавши, що дуже злякався.

— А це перед тобою — чоловік! Ти зрозумів?

— Зрозумів, зрозумів, паночку!

— А це ось — клітка! Второпав, бевзю?

— Второпав, второпав, паночку!

— Так от: я, тигр, сидів у цій клітці, бився об пруття, а він, тобто цей чоловік, якраз ішов...

— Пробачте, шановний тигре, що перебиваю вас. Але я ніяк не втямлю...

— Чого ще ти там не втямиш? — гарикнув тигр.

— Я... я... не збагну, як ви опинилися в клітці.

— Та що тут розуміти, дурню?

— Бо ви он який здоровезний, а клітка ж маленька. Одна ваша лапа і то навряд чи влізе в неї. Ні, ви там не поміститесь! — впевнено мовив шакал, — Де вже вам улізти в неї!

Тигрові нарешті урвався терпець, і він, нічого не кажучи, вскочив у клітку.

— Дивися, телепню! — вигукнув він. — Отак все було! Тепер уторопав?

— Тепер уторопав, — спокійно відповів шакал.

Він підійшов до клітки, зачинив дверцята і взяв їх на міцний засув.

— Ну от, — мовив чоловік до тигра, — а ти казав, що немає правди на світі. А я собі так міркую: коли ти вже знов сидиш у клітці, то правда па світі таки є!

КМІТЛИВЕ ШАКАЛЕНЯ

Мале шакаленя, зголоднівши, якимось прибрело до річки, бо від свого розумного батька не раз чувало, що там можна завжди знайти поживу. Воно й не здогадувалося, що в тій річці живе страшний і ненажерний крокодил. Не передчуваючи лиха, шакаленя бродило понад річкою й шукало хоча б малесенької рибинки або крабика. А крокодил, зарившись у багнюку неподалік, не спускав з шакаленяти очей і чекав слушної миті, щоб схопити його. І таки діждався! Шакаленя помітило, як біля самісінького берега з-під корча виповз великий краб. Забувши про обережність, воно мерщій занурило лапку у воду — і раптом мало не зомліло від жаху. Шакаленя відчуло, що його лапка опинилася в чийсь величезній пащі.

Та хоч як злякалося шакаленя, проте не розгубилось і з удаваною веселістю вигукнуло:

— От спритний так спритний! Крокодил, певно, гадає, що він схопив мою лапку, а насправді він схопив якийсь цурпалок. Мабуть, грязюка зовсім заліпила йому очі! Він нічоґісінько не бачить!

Вражений крокодил розтулив пащу й буркнув:

— Ото халепа! Як же це я так схибив? А я вже був певен, що матиму на сніданок шакаленя!

Шакаленя відбігло від берега на безпечну відстань і глузливо загукало:

— Ех ти, дурний крокодиле! Що, поснідав мною? Але не сподівайся, вдруге я тобі в пащу вже не попаду!

— Ах ти ж, мале бісеня! Ти ще й насміхаєшся! — не на жарт розгнівався крокодил. — Начувайся — я ще зловлю тебе, нікуди від мене не дінешся!

Наступного дня шакаленя знову прийшло до річки, проте цього разу воно вже знало, що крокодил ховається десь поблизу й чатує на нього.

Шакаленя почало ходити понад берегом і примовляти, мовби само до себе:

— Диво, та й годі! Досі, скільки я не приходило сюди, завжди з-під води витикалися краби, а сьогодні жодного немає! Піду-но я, мабуть, краще в ліс, бо тут, видно, нічим не поживлюся.

Крокодил злякався, що шакаленя справді піде в ліс, а він залишиться без смачного сніданку. Отож він вистромив з води кінчик носа: мовляв, шакаленя подумає, що це

краб, і почне ловити його.

Але шакалення відразу зметикувало, що до чого, відбігло подалі й загукало:

— Бувай, дурноверхий крокодиле! Щось мені перехотілося рибки чи крабів! Піду пошукаю поживи де-інде!

Крокодил спересердя аж зубами клацнув, та нічого не вдієш — доведеться чекати наступного дня.

Цього разу крокодил заховався біля самісінького берега, щоб схопити шакалення, тільки-но воно підійде до берега.

Але звірення, навчене вчорашнім, зупинилося віддалік і знову заговорило, мовби само до себе:

— Що ж це воно таке? Дивина, та й годі, з цими крабами! Раніше, бувало, завжди повзали біля берега та пускали бульбашки, а сьогодні хоч би тобі де одна бульбашка!

"Отепер ти вже будеш моє! — зловтішно подумав крокодил. — Я напускаю стільки бульбашок, що ти повіриш, ніби тут аж кишить крабів, і кинешся їх ловити. Отут я тебе і впіймаю!"

І крокодил став пускати бульбашки, та так ревно, аж вода довкола закипіла. А шакалення, звичайно, відразу збагнуло, що це значить. Воно відбігло трохи й весело засміялося:

— Прощавай, шановний крокодиле! Доведеться тобі й сьогодні лягати спати голодному! Тож бувай!

Крокодил, не витримавши, вистромив з води свою зубату пащу й люто заревів:

— Все одно не минути тобі моїх зубів! Отоді вже я з тебе посміюся, отоді вже я все пригадаю тобі! Я відкушу тобі голову!

"Ай справді, — подумало шакалення, — коли я щодня ходитиму сюди, він таки спіймає мене і з'їсть. Піду-но краще в джунглі, тим більше, що вже достигли лісові плоди; поласую ними".

Так шакалення і зробило — почало щодня ходити в ліс.

Крокодил чекав-чекав шакалення, підстерігав його, підстерігав, та воно не з'являлося. І тоді крокодил вирішив спіймати його на суші.

Якось удосвіта приповз крокодил до величезної смокви. Земля під нею була всипана запашними, спілими ягодами. Крокодил зібрав їх на купу, а сам сховався за нею.

Чекати довелося недовго: незабаром на стежку вибігло шакалення. Воно ще здалеку помітило велику купу смоков, які манили до себе, але водночас і здивувалося: хто ж це так ретельно зібрав і склав їх на купу? Чи не крокодил часом?

Щоб перевірити свій здогад, шакалення вигукнуло:

— І звідки тут взялося стільки смоков? Мабуть, вони гнилі, і їх не можна їсти. Спілі смокви, коли падають на землю, то котяться в різні боки. А ці лежать купою, нікуди не котяться. Їх і їсти небезпечно — чого доброго, ще отруїшся!

"Зроблю-но я так, щоб смокви покотилися в різні боки, — подумав крокодил. — Отоді вже поласую клятим шакаленням!"

Крокодил ворухнувся пащею купу, і смокви покотилися в різні боки. Шакалення миттю відбігло на безпечну відстань і гукнуло:

— Спасибі тобі, крокодиле, що ти анітрохи не розумнішаєш! Посидь голодний і сьогодні, тобі не первина!

І шакалення побігло своєю дорогою.

Наступного дня крокодил, якому кортіло помститися шакаленяті, приповз до нори, де жив його найзапекліший ворог. Нора була під корінням могутнього дерева, глибока й простора. Крокодил заліз у нору, але в ній нікого не було — шакалення, певно, ще не повернулося з полювання.

"Нічого, — подумав крокодил, — поспішати мені немає куди, почекаю. Тепер шакалення нікуди від мене не дінеться. Рано чи пізно, а додому воно таки прийде!"

Чекати довелося недовго: шакалення, сите й веселе, поверталось додому, мугикаючи якусь пісеньку — йому пощастило знайти цілий кетяг запашних і смачних бананів. Воно підійшло до своєї нори — коли зненацька помітило якісь дивні сліди. Таких йому в джунглях бачити ще не доводилось.

"Чиї це сліди? Чи не заліз часом у мою нору якийсь невідомий звір?" — подумало шакалення й вирішило перевірити свою підозру.

— Добридень тобі, моя затишна хатко! — загукало шакалення. — Чого це ти сьогодні зустрічаєш мене мовчанкою? Може, не впізнала мене? Адже досі ти щоразу подавала голос, коли я підходило до тебе! Чи не сталося часом якоїсь біди, якогось лиха?

— Добридень тобі, мій славний господарю! — загорлав у відповідь крокодил. — Ніякого лиха не сталося, я впізнала тебе! Тож сміло залазь у свою затишну, привітну хатинку!

Шакалення відразу впізнало крокодилячий голос, проте, ніби нічого не сталося, мовило:

— Та зараз, хатонько люба, зачекай! От тільки назбираю хмизу, щоб зварити собі обід!

І воно почало хутенько збирати хмиз та зносити його до нори. А коли наносило вдосталь, обклало тим хмизом нору й підпалило.

Крокодил, що сидів у норі та ласо облизувався, мріючи, як смачно пообідає шакаленням, як пригадає йому всі його знущання та насмішки, схаменувся лише тоді, як їдкий дим заповнив нору. Крокодилові стало нічим дихати.

Кинувся крокодил до виходу, але де там — палає жаркий вогонь, дим їсть очі й забиває подих. Ніяк вибратися з нори!

Заплющив крокодил очі, та ще гірше стало: не видно, ні в який бік повзти, ні в який бік тікати.

Бачить крокодил, що настає кінець йому. Зібрався він на силах і кинувся крізь вогонь та дим.

Ледве живий, вибрався він з чужої нори, дивиться — а хвоста наче й не було! Обгорів та й відпав!..

Соромно було повертатися крокодилові в свою річку без хвоста, бо ж засміють — а

ганьби та сорому йому й так вистачало. Отож заповз він у найдальше, найглухіше болото і став там жити, кленучи того, хто довів його до такого життя.

А мале шакалення відтоді сміливо ходило до річки, знаходило добру поживу й завжди поверталось в свою затишну нору сите та веселе.

ЗРАДЛИВИЙ ТОВАРИШ

Зустрілися якось і потоваришували шакал та верблюд. Такими друзями стали, що, здавалося, й водою їх не розіллеш. І от одного разу, коли вони гуляли понад річкою, шакал каже верблюдові:

— Слухай-но, друже, переберімося на той берег! Ти тільки поглянь як там гарно зеленіє поле! Яка там, певно, соковита й солодка росте цукрова тростина! Такої ти, мабуть, ще ніколи й не куштував!

— А чого ж! — зрадів верблюд. — Сідай мерщій мені на спину.

Так і зробили. Сів шакал верблюдові на спину, той ступив у воду, й невдовзі обоє вже були на тому березі.

Шакал казав правду: за річкою розкинулося широке зелене поле, а на полі росла запашна, соковита й солодка цукрова тростина.

Верблюд забрів на самісіньку середину поля й ласував собі, скільки хотів. А шакал тим часом примостився на березі й ловив рибку. Рибки в річці було хтозна-скільки, тож і шакал невдовзі наївся донесхочу та й ліг подрімати. Поспавши трохи, він прибіг до верблюда, а тоді почав гасати по полю й голосно гавкати.

Шакалове гавкання почули в селі, що було неподалік, і люди, хапаючи все, що під руку трапить, кинулися на поле.

Шакал, побачивши, що до них біжать люди з дрючками, злякався, підібгав хвоста й забився під кущ. А верблюда, якому нікуди було сховатися, оточили з усіх боків селяни й заходилися лупцювати. Ледве живий вирвався він од них. Насилу доплентав до річки. Тут його наздогнав шакал. Ніби нічого й не сталося, мовив:

— Ну, наїлися ми досхочу! Час би й додому.

— Що час, то час! — скрушно зітхнув верблюд.

— То я сідаю тобі на спину?

— Та сідай уже!

Коли вони відпливли від берега, верблюд не витримав і спитав:

— А чого це ти, любчику, гавкав у полі? Невже ти не знав, що той гавкіт почують люди й збіжаться до нас? Чого це тобі заманулося так робити?

— І сам не знаю, — відповів шакал. — Просто така вже в мене звичка: як поснідаю добряче, то й пориває мене гавкати на всю пельку.

— Он воно що! — мовив верблюд. — То ти таки не винен. Звичка є звичка!

Верблюд замовк, а посеред річки, де було дуже глибоко, озвався знову:

— А знаєш, друже, мені оце так чогось захотілося похлюпостатися в річці, попірнати.

— Що ти, що ти! — злякано заскиглив шакал. — Адже тут он як глибоко, навіть дна не видно! Я ж утоплюсь, сам знаєш! Не роби цього! Та й чого це раптом тобі закортіло

пінати серед річки?

— І сам не знаю — закортіло, та й край! — відповів верблюд. — Просто така вже в мене звичка. Хіба я винен? Страх як люблю пінати, надто після того, як мене добряче почастують дрючком по спині!

З цими словами верблюд пірнув під воду, а коли випірнув, то шакала в нього на спині вже не було — він захлинувся й потонув.

І ніхто навіть сльози за шакалом не зронив, ніхто не жалів його, бо за такими зрадливими товаришами не жалкують.

ПОЛОХЛИВА ДУША

Несла якомсь ворона у дзьобі мишеня, яке спіймала на полюванні. Коли вона пролітала над лісом, ненароком випустила свою здобич. А в лісі тому жив один чоловік, що вмів робити всякі дива, — чарівник. І мишеня впало якраз йому до ніг.

Чарівник підняв мишеня з землі, приніс у свою хатину.

Чимало днів прожило мишеня в тій хатині. Чарівник годував його й напував, і мишеня горя не знало, жило спокійним, безтурботним життям.

Якось вибігло мишеня з хатини й несподівано побачило величезного гладкого кота, що вигрівався на сонці. Мишеня метнулось назад у хатину, забилося в найтемніший куток, трусячись зі страху. Чарівник помітив це й спитав:

— Що з тобою, мишенятко? Чого ти так тремтиш?

— Ой! Як я злякалося! — пропищало мишеня. — Біля нашої хатини я побачило страховисько — кота. Ще й досі не можу оговтатися.

Чарівник замислено подивився на мишеня, а тоді мовив:

— Я зроблю так, що відтепер ти не боєтимешся котів. Лягай спати; вранці ти прокинешся вже не мишеням, а котом.

Так і сталося, як обіцяв чарівник. Вранці мишеня прокинулося, та було воно вже котом.

— Тепер тобі нічого боятися котів, бо ти й сам кіт! — мовив чарівник. — Біжи на вулицю й гуляй!

Мишеня-кіт, радісне й щасливе, вибігло з хатини. Воно хотіло лягти й поніжитись на сонечку, аж бачить — кіт! Той самий, що й учора, здоровенний та гладкий... Бідолашне мишеня-кіт ураз забуло, що воно вже не мишеня, а кіт, прожогом метнулося в хатину.

— Що з тобою? — спитав чарівник. — Кого це ти знову так злякалося?

Мишеняті соромно було признатися, що воно злякалося кота. Отож воно й прибрехало:

— Та я зустріло в лісі здоровенного пса! Ледве пощастило врятуватися, коли він кинувся на мене!

— Ну, лягай спати, — каже чарівник. — А завтра вранці прокинешся псом! Тоді вже не будеш боятися ні котів, ні собак!

Вранці мишеня й справді прокинулося псом. Голосно й радісно гавкаючи, воно подалося в ліс. Та враз зупинилося як укопане — побачило вже так добре знайомого

йому kota.

А кіт, побачивши пса, подумав, що той зараз кине́ться на нього. Він наїжачився, засичав, погрозово підняв лапу й несамовито занявкав. Не тямлячи себе від жаху, мишеня-пес кулею влетіло в хатину й забилося в найдальший та найтемніший куток.

— Хто ж цього разу налякав тебе? — спитав чарівник. — Чого ти так злякалося?

Й знову мишеняті було соромно признатися, що злякалося того ж таки kota. Знову вдалося воно до вигадки:

— Ой, не питайте! Довкола нашої хатини никають кровожерні тигри! Й досі не збагну, як мені вдалося врятуватися від їхніх гострих пазурів та ікол!

— Заспокойся, лягай-но краще спати, а я зроблю так, що ти вже нікого не боятимешся: ні котів, ні собак, ні тигрів, — сказав чарівник. — Завтра ти прокинешся справжнім тигром!

Він дотримав слова — вранці мишеня прокинулося могутнім і грізним тигром. І воно подумало: "Не личить тигрові, цареві всіх звірів, тулитися в якійсь жалюгідній хатині. Піду-но я краще в ліс, і нехай всяка звірина тремтить перед моєю силою та могутністю!"

Мишеня-тигр, як і годиться цареві, повагом-неквапом рушило до лісу. Та не ступило воно й кількох кроків, як лапи його наче приросли до землі: попереду стояв його найлютіший ворог — кіт.

Кіт теж побачив тигра, і від жаху шерсть у нього настовбурчилася, спина вигнулася, писк притиснувся до землі, а очі запалали зеленим вогнем. "Пропав я, — подумав кіт, — не врятуватися мені від лютого тигра!"

А тигр, у грудях якого билося полохливе мишаче серце, знітився під котячим поглядом. Де й ділися його величні рухи, гордовита хода... Він повернувся й кинувся навтьоки.

За якусь хвилину могутній тигр уже сидів у своєму затишному, безпечному кутку і тремтів од страху, цокотячи зубами.

І знову невимовно здивувався чарівник.

— Чого ти знову такий наляканий, чого так тремтиш, чого так цокочеш зубами? Адже в нашому лісі немає звіра, могутнішого за тигра!

— Є... — заникаючи від страху, ледве чу́тно озвався тигр.

— Що ж то за звір такий, дужчий за самого тигра? — вражено спитав чарівник.

— К-к-кіт! — І тигр затрусився та зацокотів зубами ще дужче.

Зрозумів тоді все чарівник і мовив:

— Тигр, у грудях якого б'ється полохливе мишаче серце, слабший за kota! Тож нехай той, хто має мишаче серце, назавжди лишається мишею!

Тільки-но чарівник це мовив, як тигр знову перетворився в маленьке гострохвосте мишеня.

Відтоді недарма кажуть, що тигрові із серцем миші краще не потрапляти на очі котові.

ЗАВИДЮЩА СОВА

Якось сова сіла на дах царського палацу і в садку, на високій пальмі, побачила солов'я. З подивом помітила сова: кожен, хто проходить повз нього, низько, до землі вклоняється.

Невдовзі в садок вийшов і сам цар. Він тримав у руках золоту тацю з добірним зерном.

Цар поставив тацю під пальмою, і соловей відразу злетів на землю та заходився клювати зерно.

Коли цар і його придворні пішли з садка, сова мовила до солов'я:

— За що це тобі від них така шана?

— Цареві напрочуд подобається мій спів, — скромно відповів соловей, — а тому він звелів, аби всі в палаці виконували мої найменші забаганки. Та й сам цар щодня виходить до мене, приносить добірне зерно на золотій таці.

День скінчився, запала ніч, але сові було не до сну. Слава солов'я не давала їй спокою.

"Чим я гірша від солов'я? — думала вона. — А голос мій навіть кращий від солов'їного. Цар іще не чув мого співу: якби почув, то й слухати більше не схотів би цього миршавого солов'я! І він, і його придворні схилялися б переді мною, виконували б найхимерніші мої примхи".

Розпалившись такими думками, сова що було сили й хисту заходилася виухкувати: "У-ух-у-ух! У-ух-у-ух!" І таке моторошне було те ухкання, що всі в палаці відразу посхоплювались, а сам цар не на жарт розгнівався:

— Хто це сміє серед ночі ухкати в моєму палаці? Зараз же знайдіть і приведіть його до мене!

Сторожа кинулася виконувати царський наказ. А виконати його було легко, бо сова, захоплена своїм урочистим та величним співом, і далі ухкала, не помічаючи нічого довкола. Сову швидко спіймали й принесли, до царя.

— Володарю наш, ось хто насмілився порушити ваш спокій!

— Обскубти її! — коротко звелів цар.

Слуги схопили сову, обскубили до останньої пір'їнки й вижбурнули геть із царського палацу.

Ледве жива добралася завидюща сова до темного лісу.

Відтоді раз у раз розповідала вона папугам про свою пригоду, через яку мусить тепер ходити голою. І звинувачувала вона в своєму лихові, своїй ганьбі та соромі маленького співучого солов'я.

— То все через нього! — вигукувала сова сердито. — То завдяки йому я ходжу обскубана, хоч на очі нікому не навертайся!

— Та чим же той соловей завинив перед тобою? — дивувалися папуги.

А сова одно торочила:

— Хто ж іще, як не він? Якби він тоді не потрапив мені на очі, мені й на думку не спало б хизуватися перед царем своїм голосом. А якби я не заспівала, ніхто мене не почув би, ніхто не зловив би й ніхто б не обскуб! От і розважте самі, хто тут винен!

Соловей винен!

Так і не вдалося папугам переконати завидючу сову, що в своєму соромі та ганьбі винна вона сама.

Отак, друзі, негоже звинувачувати когось у тому, в чому винен сам.

ЧОМУ КАЖАНИ НЕ З'ЯВЛЯЮТЬСЯ ВДЕНЬ

Давно, дуже давно, коли ще звірами й птахами ніхто не правив, зійшлися вони в лісі на збори. Зійшлися, щоб вибрати собі царя. Довго вони радились, хто ж ними правитиме.

Нарешті леопард сказав:

— Виберімо лева! Ні серед птахів, ні серед звірів рівні йому немає. Немає такого дужого, як він.

Всі звірі згодилися з леопардом, а птахи промовчали. Воно й не дивно: адже їм хотілося вибрати такого царя, щоб умів, як вони, літати. Зрештою виступив наперед орел і сказав:

— Хто не знає лева! Він дужий і розумний, але, на жаль, тільки на землі. А треба вибрати такого царя, який правив би нами і на землі, і в небі.

Птахам сподобалася хитра пропозиція орла.

— Царем треба вибрати яструба, — озвався інший птах. — Він серед нас найдужчий і літає найкраще. Крім того, він може спуститися на землю й гострим дзьобом та кігтями вбити будь-якого звіра.

Птахи знов закивали головами й радісно закричали на знак згоди.

Та звірі стояли на своєму: вони хотіли вибрати царем лева.

Сперечалися, сперечалися звірі та птахи, поки й полаялись.

Тільки кажани сиділи мовчки, не кричали й не сварилися. Вони ніяк не могли вирішити, на чий бік пристати, кого підтримати — птахів чи звірів. Бо хоч вони й уміли літати, як птахи, але ж яєць не клали, а дітей своїх годували молоком, як звірі.

Розпочалася в лісі жорстока війна між птахами та звірами. Спочатку гору взяли звірі. Багато птахів полягло.

Побачивши, що перемогли звірі, кажани відразу приєдналися до них і сказали:

— Всім вам ясно, шановні звірі, що ми не птахи. Бо хоч і літаємо, але яєць не кладемо, а дітей вигодовуємо молоком.

Захоплені перемогою, звірі прийняли кажанів у свою сім'ю. Тим часом вцілілі птахи зібралися до купи й почали думати-гадати, як перемогти звірів.

— На землі ми звірів ніколи не переможемо, — сказав орел. — Загинемо всі, та й край. Треба напасти на них із неба.

Так птахи й зробили. Яструб каменем кинувся на лева й виклював йому очі. Інші птахи гострими дзьобами та міцними кігтями повбивали інших звірів. Коли птахи святкували перемогу, кажани сказали:

— Шановні птахи, хіба ж вам не ясно, що ми з вашого роду?! Що правда, ми не кладемо яєць і вигодовуємо дітей молоком, як звірі, проте літаємо так само, як і ви.

Захоплені перемогою, птахи прийняли кажанів у свою сім'ю.

Довго ще воювали між собою звірі та птахи, поки нарешті уклали мир. Домовились, що в небі царюватиме яструб, а на землі — лев.

Зібралися звірі та птахи на велике свято й заходилися співати й танцювати.

Закортіло й кажанам повеселитися. Підлетіли вони до звірів, але ті загукали:

— Та ви ж не звірі, а птахи! От і йдіть до своїх!

Злякалися кажани й поховалися у листі. Цілий день сиділи вони в схованці й вилетіли аж уночі, коли звірі та птахи поснули.

Кажуть, кажани тому й не з'являються вдень, що бояться і звірів, і птахів.

ЯК ПАПУГИ КУПЦЯ ОШУКАЛИ

Якось один купець привіз собі з чужих країн папугу. Довго жив папуга в господаря, вже й старіти почав.

Одного разу купець зібрався в далекі краї — торгувати. Перед від'їздом скликав він своїх родичів і мовив:

— Я їду далеко. Кажіть: що кому привезти з далеких країн?

Кожне замовляло собі подарунок, а купець обіцяв усе привезти. Потім попрощався з сім'єю, та згадав іще про папугу. Підійшов до клітки й питає:

— А тобі що привезти?

— Мені, пане господарю, нічого не треба, — відповідає папуга. — І все ж таки є в мене до тебе прохання. Якщо пообіцяєш виконати його, скажу яке.

— Що ж то за прохання? — спитав купець, — Я зроблю все, що в моїх силах, аби виконати його.

Тоді папуга й каже:

— В одній із країн, у Бенгалії, біля базару, є знамените поле. На тім полі росте розлоге дерево, а на дереві живе багато папуг. Ось я й прошу тебе: знайди те дерево й перекажи папугам моє вітання. І ще додай: "Мій папуга, що сидить у клітці, просить вам передати, що ви, мовляв, літаєте собі в лісах і садах, а про тих, хто в неволі, й не думаєте. Черстві у вас душі! Якщо ви не допоможете їм, то вони так і згинуть у клітках!.." Добре запам'ятай, що папуги на дереві скажуть, і перекажеш мені слово в слово їхню відповідь. Оце і все моє прохання.

— Гаразд, я зроблю, як ти просиш, — відповів купець і вирушив у дорогу.

Коли купець приїхав до Бенгалії, він знайшов те поле, про яке йому розповідав папуга. Дивиться — серед поля і справді росте розлоге дерево, а на гіллі — тьма-тьмуща папуг.

— Агов, папуги! — гукнув купець. — Один ваш брат, що сидить у мене в клітці, шле вам вітання!

А тоді переказав усе, про що просив папуга. Та не встиг він мовити останнє слово, як усі до одного папуги попадали мертві на землю.

Купець від подиву аж рота роззявив. "От напасть, — думає. — Видко, це все друзі мого папуги. Як почули, що мій переказує їм вітання, то від розчулення й жалю попадали мертві".

Постояв купець над мертвими папугами, постояв та й вирушив, знічений, на

батьківщину.

Як повернувся додому, то кожне з його рідні дістало подарунок. Купець усім привіз те, хто що просив.

Тільки папузі не привіз купець відповіді на його вітання. Мовчав, бо боявся засмутити його звісткою про смерть друзів.

Тоді папуга сам озвався:

— Господарю, чи ж переказав ти моє вітання папугам у Бенгалії? Чого ти мовчиш?

— Вітання твоє я переказав — мовив купець, — але відповіді не одержав.

Папуга дуже засмутився. А далі й питає:

— То хоч розкажи, що бачив на полі в Бенгалії.

Купцеві хоч-не-хоч довелося розповісти все, як було.

— Прийшов я на те поле, про яке ти казав. І дерево розлоге знайшов. А на ньому — тьма-тьмуца папуг. Та тільки-но я передав їм твоє вітання, як вони всі до одного попадали з дерева на землю мертві. Того я й не маю чого тобі переказати.

Не встиг він промовити ці слова, як папуга в клітці закинув голівку назад і впав, сердешний, мертвий.

Купцеві стало дуже шкода папуги. "І навіщо я розповів йому про смерть друзів?" — подумав він.

Та що вже поробиш?.. Узяв він папугу за лапку та й викинув геть у вікно.

А папузі тільки того й треба було. Пурх! — і полетів собі на волю.

Аж тепер купець збагнув, що дикі папуги попадали з дерева на землю не мертві. Вони лиш прикинулися мертвими, щоб навчити папугу в клітці, як вирватись на волю.

ПРО ЩО СПІВАЄ СОЛОВЕЙКО

Пролітав якимось над річкою соловейко. Бачить — на березі росте кущ.

— Ой, який зелений кущ, який гарний кущ! — захоплено вигукнув соловейко. — Яка краса! Таких кущів я зроду не бачив!

І соловейко на radoщах затюхкав-заспівав.

А що ж він мав робити? На те він і соловейко, щоб на radoщах витюхкувати та виспівувати.

Наспівався соловейко досхочу й знов підлетів до куща. Дивиться — а на ньому ще й плід невеличкий висить.

— Ой, який плід, який плід! — захоплено вигукнув соловейко. — Який зелененький, який гарненький плід! Я зроду такого не бачив.

І соловейко на radoщах знов затюхкав-заспівав.

А що ж він мав робити? На те він і соловейко, щоб на radoщах витюхкувати та виспівувати.

Та ось до куща підлетіла якась невеличка пташка — сіренька, з білим хвостиком.

— Ану геть звідси! — обурено вигукнув соловейко. — Це мій кущ! Не сідай на нього й не дивись на його плід!

— Твій? — здивувалася пташка. — А чому це твій?

— Бо я його знайшов, я біля нього співав, і тепер він мій!

— Але ж не ти його посадив і виростив! — сказала пташка з білим хвостиком.

— То й що?! Ось я сяду на нього й сидітиму доти, доки плід доспе, і я його з'їм.

Сіра пташка нічого не відповіла й полетіла собі. А соловейко сидів на кущі й ждав.

Нарешті з зеленого плода розквітла рожева квітка.

— Ой, яка квітка, яка квітка! — вигукнув соловейко. — Яка рожева, яка гарна квітка! Я такої квітки зроду ще не бачив.

І соловейко на радощах затьохкав-заспівав.

А що ж він іще мав робити? На те він і соловейко, щоб на радощах витьохкувати та виспівувати.

Так соловейко тьохкав, співав і все ждав, ждав, ждав. Йому, бідолашному, дуже хотілося, щоб плід поспів! Хотілося з'їсти його самому й нікому не дати, ні з ким не поділитися...

А то був не звичайний кущ. То був...

Та звідки соловейкові знати, що то був за кущ? Адже це знає тільки людина, бо вона — найрозумніша на землі!

І ось прийшов до куща селянин. Соловейко йому й каже:

— Не чіпай куща! Він мій, я не дам тобі сидіти біля нього й дивитися на рожеву квітку! А вже поласувати плодом — і поготів!

— Твій? — здивувався селянин. — А чому твій?

— Бо мій! Я його знайшов, я біля нього співав, і тепер він мій.

— Але ж не ти його посадив і виростив! — обурився селянин.

— То й що! Бачиш он ту квітку? З неї визріє плід, я його з'їм сам. І тобі не дам.

Та селянин був мудрий чоловік. Він тільки засміявся у відповідь.

— Ну що ж, — каже, — жди. Тільки затям: у житті багато чого такого, чого не можна з'їсти самому. І все ж воно заслуговує на твої чудові пісні.

Сказав так і пішов.

А соловейко все сидів, і ждав. Бідолашний не здогадувався, що кущ, на якому він сидів, — бавовниковий.

Спочатку з бавовника виростає брунька. Отож соловейко, побачивши її, подумав, що то плід. Потім з'являється рожева квітка, а далі — коробочка. Згодом коробочка лускається, і з неї вилітає бавовна, а вітер розносить її далеко-далеко на всі боки.

— Ой, плід доспів, доспів! — захоплено вигукнув соловейко, дивлячись, як довкола кружляють білосніжні пушинки. — Мій плід доспів, доспів! Який він гарний! Я такого зроду не бачив!..

І соловейко на радощах затьохкав-заспівав.

А що ж він іще мав робити? На те він і соловейко, щоб витьохкувати та виспівувати. Соловейко завжди соловейко — стомлений він чи голодний, сумний чи веселий. Він завжди співає. Соловейко — чудовий співець і завжди виливає душу в пісні.

О, як він співав! То була його найкраща пісня. Соловейко гадав, що нарешті збулася його мрія. Так, плід доспів, і він сам-один його з'їсть! Адже він стільки ждав, стільки ждав...

Нарешті соловейко доспівав свою пісню, підлетів ближче до коробочки й зазирнув у неї. І що ж він побачив? Коробочка була порожня!

— Порожня! — здивовано тьохнув соловейко. — Коробочка порожня! Порожня!..

І соловейко знову затьохкав-заспівав...

Але не від радощів, ні. Цього разу соловейко співав од горя.

А що ж він іще мав робити? На те він і соловейко... Він би плакав, ридма ридав, якби вмів. Та соловейко не вмів плакати, він умів тільки співати. Усе в нього виливалося в пісні — і радість, і горе, і сміх, і сльози.

— Порожня, порожня коробочка! — виспівував соловейко. — Безплідний кущ! Ти нікому, нікому не потрібний! Нащо тобі стояти тут, нащо жити на світі, коли ти нікому, нікому не потрібний!..

Тут прийшов селянин. Прислухався він до соловейкової пісні, всміхнувся та й каже:

— Славна ти пташка, соловейку! Але ти помиляєшся. Поміркуй сам. Ти ось невеличкий, сіренький, з вигляду непоказний. Та краса твоя не в цьому, а в голосі. Спів твій зачаровано слухають і люди, й птахи, й звірі. Так і кущ. Його краса не в тому, що він дає смачні плоди, а в білосніжних пушинках — у бавовні. І народжується вона в коробочці. Тепер коробочка порожня, бо бавовна розлетілася по всьому світу. Бачиш мій одяг? Він теж із бавовни. І в інших людей одяг з бавовни.

Селянин пішов, а соловейко лишився сидіти на кущі. Він сидів і все думав, думав, думав. І хоч був він маленький та з вигляду непоказний, зате тямущий. Він усе зрозумів.

Соловейко радісно стріпнув крильцями, розтулив дзьобика й весело затьохкав-заспівав.

— О, який гарний кущ! Який чудовий! На ньому родять плоди, яких не можна їсти, але вони найкращі в світі! Кращі за найсмачніші ягоди! Бо вони потрібні всім, всім, всім!

Соловейко закинув свою невеличку голівку назад і все тьохкав, співав...

— Ні, ця коробочка не порожня! Ні! В ній народилися білосніжні пушинки! Вони прекрасні, як саме життя! Пушинки розлетілися по світу на радість усім, усім, усім!

А що ж соловейко мав робити? На те він і соловейко, щоб тьохкати-співати.

Відтоді соловейко ніяк не вгамується і все співає, співає, співає. Він хоче, щоб усі на світі — люди, птахи, звірі — знали, який чудовий у нього кущ. Бо в його коробочці народжуються білосніжні пушинки. Вони прекрасні, як саме життя.

— Найдорожче не те, що можна з'їсти, — співає соловейко, — а те, що потрібне всім, всім, всім!..

МЕТКИЙ ГОРОБЧИК

Знайшов якомсь горобчик горошину. Ключув раз, ключув другий — ніяк не розклює. Взяв він горошину в дзьоб і полетів до млина молоти. Та от біда: застрягла горошина в жорнах! Дістає її горобець і так, і сьак — нічого не виходить. Розсердився він та як крикне до млина:

— Ану віддай горошину!

А млин мовчить собі. Горобець мерщій до тесляра:

— Тесляре, тесляре, розламай млина, дістань мою горошину! А то що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати?

А тесляр відповідає:

— Чи ти ба! Через горошину та млина ламати? Ану киш звідси!

Горобець — до раджі, жалітися.

— Раджо, раджо, покарай тесляра! Не хоче він млина ламати, не хоче млин горошини віддавати! А що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати?

— Ну й дурний ти горобчик! — каже раджа. — Ану киш звідси! І чого ото цвірінькати! Через якусь горошину карав би я тесляра?..

Полетів горобець до рані — дружини раджі.

— Рані, рані! — просить. — Скажи раджі, щоб він покарав тесляра. Не хоче той млина ламати, не хоче млин мені горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати?

А рані й відповідає:

— Велике діло — горошина! Не буду я раджу турбувати.

Полетів горобчик до змії та й просить:

— Зміє, зміє, вкуси рані! Не хоче вона раджу турбувати, не хоче раджа тесляра карати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати?

А змія й каже горобцеві:

— Горошину? Ти що — з глузду з'їхав? Дуже мені треба через якусь горошину рані кусати!

Знайшов горобець палицю та й ну благати:

— Палице, палице! Набий змію! Не хоче вона рані кусати, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра карати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати?

— Ба, горошина! — відповідає палиця. — Буду я через якусь горошину змію лупцювати! Іди геть!

Горобець — до вогню.

— Вогню, вогню! — каже. — Спали палицю! Не хоче вона змію набити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра карати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як голодному по білому світу літати? Вогонь і відповідає:

— Отакої! Щоб через якусь горошину палицю палити?

Горобець прилетів до моря:

— Море, море! Погаси вогонь! Не хоче вогонь палицю спалити, не хоче палиця змію бити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра покарати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як по білому світу літати?

Море й відказує:

— Дурний ти горобець! Велике діло — горошина! Хто ж через неї буде вогонь гасити? Лети собі геть!

Полетів горобець до слона та й просить:

— Слоне, слоне! Випий усе море! Не хоче воно вогонь гасити, не хоче вогонь палицю спалити, не хоче палицю змія побити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра карати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як по білому світу літати?

Слон як крикне у відповідь:

— Випити море?! Буду я через горошину море випивати! Геть з очей!

Горобець полетів у ліс. Просить ліану:

— Ліано, ліано! Обвийся навколо слона, задуши його! Не хоче він море випити, не хоче море вогонь погасити, не хоче вогонь палицю спалити, не хоче палиця змію набити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра покарати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як по білому світу літати?

А ліана й каже:

— Не буду я слона душити. Не варта того твоя горошина.

Тоді горобець — до миші:

— Мишо, мишо! Перегризи ліану! Не хоче вона слона задушити, не хоче слон море випити, не хоче море вогонь погасити, не хоче вогонь палицю спалити, не хоче палиця змію набити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра покарати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А як мені жити? Що їсти? Як по білому світу літати?

— Через горошину та ліану гризти? — відповідає миша. — Дуже мені треба!

Полетів горобець до кота:

— Котику, котику! Злови мишу! Не хоче миша ліану перегризти, не хоче ліана слона задушити, не хоче слон море випити, не хоче море вогонь погасити, не хоче вогонь палицю спалити, не хоче палиця змію набити, не хоче змія рані вкусити, не хоче рані раджу турбувати, не хоче раджа тесляра покарати, не хоче тесляр млина ламати, не хоче млин моєї горошини віддавати. А що мені їсти? Як жити? Як по білому світу літати?

А кіт саме був дуже голодний. Почув про мишу та й каже:

— Зловити мишу? Ану ходімо!

Миша як побачила кота, відразу й перелякалася.

— Котику, котику! — пищить. — Не лови мене, я перегризу ліану!

Ліана як побачила мишу, то й каже:

— Мишко, мишко, не перегрижай мене, а обів'юся навколо слона й задушу його!

Слон як побачив ліану, то й затрубив:

— Ліано, ліано, не души мене, я все море вип'ю!

Море як побачило слона, то й зашуміло:

— Слоне, слоне, не випивай мене, я погашу вогонь!

А вогонь крикнув:

— Не гаси мене, море! Сплю я палицю!

А палиця стала благати:

— Не пали мене, вогню, наб'ю я змію!

А змія просичала:

— Не бий мене, палице, вкушу я рані!

А рані, як побачила змію, почала просити:

— Не кусай мене, зміє, я потурбую раджу!

І рані попросила раджу покарати впертого тесляра.

Раджа покликав тесляра, звелів розламати млина й дістати горошину. Що діяти бідному тесляреві? Розламав він млина й дістав горошину. Горобчик схопив горошину та й полетів по білому світу.

СПРАВЕДЛИВИЙ ВИРОК

Були собі три купці. Одного звали Білобородий, другого — Безбородий, а третього — Лисий. Вони й були такі. Купці як купці — скупуваті, хитруваті, до грошей охочі.

І мали купці комору, де зберігали крам — килими, шовки, сарі, дготи й таке інше. І дуже вони боялися злодіїв, понад усе на світі. Через це й найняли в комору сторожа, якого звали Ані.

Та купців підстерігала зовсім інша біда. В коморі завелися миші й почали їсти крам.

Тоді Білобородий, Безбородий і Лисий сказали сторожеві:

— Іди на базар і купи доброго кота!

— Нащо йти на базар? — відповів Ані. — Купіть мого кота.

— І скільки ж ти за нього хочеш? — питають купці.

— Та не дорого, — каже Ані. — По монеті за лапу.

Тоді Білобородий, найскупіший і найхитріший серед купців, питає:

— А в твого кота скільки лап — чотири?

— А скільки ж! — відказує сторож.

— А нам і трьох досить, по лапі на кожного, — заявляв Білобородий. — Якщо кіт добрий, то він ловитиме мишей і на трьох лапах. Ось тобі три монети, і принось у комору кота. Ані почухав потилицю та й питає:

— Виходить, четверта лапа в кота залишиться моєю?

— Атож, твоєю, — згодилися жадібні купці.

І сторож приніс у комору свого кота. Спочатку все було гаразд, кіт старанно ганяв мишей, та незабаром сталося з ним лихо. Погнався він за мишею, упав з полиці й поламав передню праву лапу.

Пішов Ані до своїх господарів та й каже:

— Треба лікаря кликати, кота лікувати. Хто з вас, шановні купці, дасть гроші на лікаря?

— Я платив за передню ліву лапу, — відразу застеріг Білобородий. — Отож кіт поламав не мою лапу.

— А я платив за задню ліву! — вигукнув Безбородий.

— А я за задню праву! — схитрував і Лисий.

— Виходить, кіт поламав лапу, яка належить Ані, — промовив Білобородий. — То хай наш сторож і платить лікареві!

Так-то й так, Ані не став сперечатися.

Узяв він kota в мішок і пішов до лікаря. Той направив котові лапу і перев'язав її. За це Ані заплатив лікареві три монети, які одержав від купців за kota. На прощання лікар сказав:

— Поки що твій кіт поскаче на трьох лапах, а згодом і на четверту стане.

Увечері Ані знов пішов у комору сторожувати. І kota взяв.

А миші вже знали, що кіт поламав одну лапу. "Тепер, — вирішили вони, — його нема чого боятися".

Бідному котові й справді було важко ганятися на трьох лапах за мишами. Скакав він, скакав, і якось ненароком зачепив хвостом свічку. Свічка впала, спалахнула пожежа, і скоро від купецької комори та краму лишився самий попіл.

Купці як побачили, що сталося, то від жалю та злості мало не полускалися. Прибігли до Ані й кажуть:

— Це кіт в усьому винен. Але він належить нам чотирьом. Отож за четверту частину наших збитків маєш ти заплатити.

Але сторож тільки й мав багатства, що старе дготі на собі. Тоді Білобородий і каже:

— Наш крам коштував тисячу рупій. І якщо ти не заплатиш четвертої частини, двісті п'ятдесят рупій, ми потягнемо тебе в суд, і тобі присудять працювати на нас до самої смерті даром!

І купці потягли сторожа до судді.

У судді найстарший і найхитріший з-поміж купців, Білобородий, виступив наперед і, показавши на kota з перев'язаною лапою, промовив:

— О наймудріший і найсправедливіший! Вислухай нашу скаргу. Цей кіт перекинув свічку і влаштував пожежу. Наша комора і весь крам згоріли. А кіт належить нам чотирьом. Тепер скажи: хіба власники kota не повинні платити за збитки порівну, кожен четверту частину?

— Повинні, — відповів суддя.

— Тоді нехай Ані й заплатить нам свою частину — двісті п'ятдесят рупій!

Тут суддя й питає:

— А чого це у вашого kota перев'язана лапа?

— Та він поламав її, коли ловив мишей, — відповідають купці. — А лікар направив її і перев'язав.

— Лікар? — перепитав суддя. Потім звернувся до Білобородого: — І скільки ж ти заплатив лікареві?

— Я нічого не платив. Бо кіт поламав не мою лапу.

— А ти скільки заплатив лікареві? — питає суддя Безбородого.

— І я нічого не платив, — відповідає той. — Я ж купував собі іншу лапу!

— То, виходить, лікареві платив ти? — звертається суддя до Лисого.

— Та що ви! — замахав руками Лисий. — Поламана лапа в кота належить нашому сторожеві. Він і заплатив лікарю.

— Он воно як! — здивувався суддя. — Сторожеві, кажете?

— Атож, оцьому, — показали купці на Ані.

— Отже, вам інші три лапи належать?

— Авжеж! — влад відповіли купці.

— А кіт, — вів далі суддя, — перекинув свічку, коли бігав на трьох здорових лапах?

— Так, — кивнули головами купці.

— А ті здорові лапи належали вам, — міркував уголос суддя. — Виходить, кіт зробив пожежу, коли бігав на ваших лапах... Ну, то сторож нічого вам не винен!

Почувши цей вирок, Білобородий, Безбородий та Лисий розлючено презирнулися і подалися геть.

А сторож Ані, задоволений справедливим вирок, узяв кота та й пішов собі додому.

ГРОШІ ЧИ РОЗУМ

Засперечалися якось багатій і бідняк про те, що краще: гроші чи розум. Багатій каже:

— Ось ти, приміром, бідний, мов горобець у лісі. Що ж, допоміг тобі розум?

— А дурному й гроші не допоможуть! — відповідає бідняк.

— Ба ні! Гроші — всьому голова, вони в будь-якій біді зарадять.

— Без розуму гроші нічого не варті, — стоїть на своєму бідняк. — А розум і без грошей може стати людині в пригоді.

— Дурниці верзеш! — гнівно каже багатій. — Давай поб'ємось об заклад. Якщо твій розум виявиться сильнішим за мої гроші, я плачу тобі тисячу рупій. А якщо мої гроші виявляться могутнішими за твій розум, ти станеш моїм рабом. Згода?

— Згода, — відповідає бідняк.

І вони вирішили піти до раджі, щоб той розсудив, на чиєму боці правда.

Прийшли до раджі, розповіли про суперечку. А той правитель був жорстокий, злий. Не минало дня, щоб він не карав на смерть когось із своїх підданих. І того дня за його наказом уже скарали трьох нещасних.

Побачивши багатія й бідняка, раджа хотів був покликати ката, але передумав. Він пригадав батьківський заповіт: "Ніколи не вбивай за один день більше трьох підданих, а то скоро нікому буде доглядати твоїх слонів, пасти твою худобу, обробляти твій бавовник і жати твій рис".

Отож раджа й не зважився порушити батьківського заповіту і придумав таку хитрість. Дав багатієві й бідняку скріпленого сімома печатками листа і сказав:

— Передасте цього листа володареві сусіднього царства. Коли повернетесь, дістанете від мене нагороду.

Прийшли багатій і бідняк у сусіднє царство, віддали володареві листа і ждуть, що той скаже.

Володар розкрив листа й почав голосно читати:

— "О могутній і шановний сусіде-володарю! Якщо не бажаєш собі зла, скарай цих двох чоловіків!"

Багатій, як почув це, враз упав володареві в ноги:

— Змилуйся, о великий і всемогутній! Візьми всі мої гроші, тільки не забирай у мене життя!

— У мене й своїх грошей досить, — відказує володар. — Гей, охоронці! Відведіть цих двох нечестивців до в'язниці! Завтра кат зітне їм голови!

Охоронці схопили обох. Багатій заходився просити:

— Відпустіть мене, я заплачу! Кожному дам по тисячі рупій!

Та охоронці не відпускають — бояться, щоб володар не наказав і їм усім постинати голови.

— Без голови, — каже старший охоронець, — і гроші не потрібні!

На другий день зібралися придворні, вийшов володар. Ось і кат з'явився з мечем. Тільки-но бідняк його побачив, як гучно й весело засміявся.

— Ти що — з глузду з'їхав? — здивувався володар. — Чого ти смієшся?

— Вислухай мене, о могутній, — каже бідняк, — і ти зрозумієш, чого я сміюся. Тиждень тому в палац нашого раджі прийшов мудрий віщун. Побачивши нас двох, він сказав раджі: "Поки в твоїх володіннях житимуть ці два чоловіки, на твою землю падатиме лихо за лихом — чума, голод, зливи, засуха. Спробуй позбутися цих двох. Але пам'ятай: якщо їх уб'єш ти, то всі лиха — і чума, й голод, і засуха — прийдуть у твої володіння водночас. Нехай їх скарає інший володар, і тоді всі лиха впадуть на його голову..."

Почувши таке, володар розлютився.

— Ага! То ваш раджа замислив наслати на моє царство смерть! — закричав він. — Вертайтеся назад до того підлого пса й скажіть: через три дні я виступаю проти нього війною! Мої хоробрі вояки візьмуть вашого раджу в полон, а я накажу запрягти його в плуг і орати ним землю!

Багатій і бідняк вклонилися й мерщій подалися додому. По дорозі бідняк каже:

— Тепер ти бачиш, що розум сильніший за гроші? Якби не я, не носив би ти вже голови. Віддавай мені тисячу рупій!

Але скупий і хитрий багатій відповів:

— Прийдемо додому, а там побачимо.

Шкода було йому грошей, і надумав він звести бідняка з білого світу. От прийшли вони до свого раджі та й кажуть:

— Сусідній володар послав нас сказати, що йде на тебе війною. Через три дні його вояки топтатимуть наші землі!

Злякався раджа, питає:

— За віщо ж мій сусід на мене так розгнівався?

А багатій і каже:

— Це все оцей злидень наробив.

І розповів усе, як було.

Раджа як тупне ногою, як крикне:

— Обом голови з плечей! Гей, де мій кат?!

Багатій і цього разу впав навколішки:

— О всемогутній! Змилуйся наді мною — всі свої гроші віддам, усе золото!

А раджа кричить катові:

— Рубай їм голови! Це через них сусідній володар іде на мене війною!

Кат ширше розставляє ноги, вже й меч заносить. Тут бідняк як зарегоче! Сміється, спинитись не може, аж сльози на очах виступили.

Кат розгубився, не знає, що робити.

— Ти що — з глузду з'їхав? — питає раджа. — Чого ти смієшся?

— Та я подумав про те, як після моєї смерті сусідній володар запряже тебе в плуг і оратиме тобою землю. Бо ти ж не знаєш, що тільки я можу зупинити вороже військо. Виходить, ти сам бажаєш собі лиха. От я й сміюся.

— Гаразд, — каже раджа. — Скарати я тебе встигну. Але знай: якщо не спиниш ворожого війська, тебе чекає ще страшніша смерть!

Тоді бідняк попросив, щоб йому дали коня. Він, мовляв, виїде назустріч ворожому війську.

Раджа наказав привести коня.

Сів бідняк верхи й помчав назустріч воякам сусіднього володаря.

На кордоні побачив він вороже військо. Попереду їхав сам володар. Прискакав бідняк до нього та й каже:

— Поки я живий, жоден твій вояк не топтатиме наші землі. Спочатку тобі доведеться вбити мене. Але дорого ти заплатиш за мою смерть!

Володар подумав: "Якщо я вб'ю його, збудуться слова того віщуна, і на мої землі впадуть чума, голод і засуха!.."

— Ні, — мовив уголос володар, — хай тебе вбиває твій раджа! А я собі не ворог!

І повернув своє військо назад. Прискакав бідняк до раджі та й каже:

— Я свою обіцянку виконав. Вояки-чужинці не топтатимуть наш край.

Задоволений раджа наказав виплатити біднякові з казни тисячу рупій. Бідняк узяв гроші, а тоді підійшов до багатія:

— Ти програв, плати мені й ти!

Мусив і багатій відрахувати тисячу рупій.

Узяв бідняк на плечі мішок із грішми та й мовить на прощання багатієві:

— Тепер бачиш: дурневі й гроші не допоможуть, а розумний і без грошей зарадить собі в біді!

ДОБРОДУМ І ЗЛОДУМ

Люди здавна кажуть: хто бажає лиха комусь, того самого спіткає лихо.

Жили в селі два сусіди. Першого звали Джармабудхі — тобто Той, у кого добро на думці, а другого Папабудхі — тобто Той, у кого зло на думці. Одне слово, Добродум і Злодум.

Якось прийшов Злодум до сусіда та й каже:

— Вичитав я в книжках, нібито людина марно проживе життя, якщо не побуває в чужих краях, не визнає чужих звичаїв і мов.

— Я теж десь про таке чув, — відповідає Добродум. Зрадів Злодум і каже:

— Коли так, нумо мандрувати по білому світу! А все, що заробимо на чужині, поділимо порівну.

Добродум згодився. Вранці вони попрощалися з односельцями та й подалися в чужі краї.

Довго блукали Добродум та Злодум по світу. І скрізь Добродум знаходив собі роботу, а вдячні люди годували його, вдягали й платили гроші. А Злодум повсякчас прикидався недужим і байдикував.

Добродум заробив цілу торбу грошей. Ось тоді Злодум і сказав:

— Любий друже! Довго тужив я за рідним краєм, але більше не можу. Повернімося в наше село, в рідний дім.

— Я залюбки повернуся додому! — відповів Добродум. — Бо краще у злиднях, та вдома, ніж у достатку, але на чужині.

Побалакали так і вирушили на батьківщину.

Як підійшли до рідного села, Злодум озвався:

— Любий друже! Є в мене до тебе прохання. Та соромно казати — боюся, що образишся.

— Якщо ти мені товариш, — мовив Добродум, — то немає чого соромитись. Хіба ж ти замишляєш проти когось щось лихе?

— Та ні! — вигукнув Злодум. — Ось про що я хотів тебе попросити. Соромно мені, що я вертаюся додому з порожніми кишенями, а в тебе ціла торба грошей. Сховай їх де-небудь, аби ніхто про них не знав.

— Гаразд, — каже Добродум. — Візьмімо з торби по сто рупій кожен, а решту закопаємо отут під дубом. Щомісяця братимемо з торби по десять рупій, і нам вистачить грошей на багато років.

І вони закопали Добродумову торбу в лісі під дубом.

Але тієї ж ночі Злодум подався в ліс і вкрав торбу з грішми.

По якімсь часі Добродум вирішив узяти трохи грошей. Пішов він до лісу, почав шукати торбу. Копає тут, копає там — немає грошей. Збагнувши, хто вкрав його торбу, Добродум побіг до сусіда.

— Як же тобі не соромно! — мовив він. — Я мав тебе за товариша, та, видно, помилявся. Ти просто злодюжка!

— Я злодюжка?! — обурено вигукнув Злодум. — Це ти вкрав мої гроші, ти! Зараз же поверни мені півторби!

Довго вони сперечалися, лаялися та сварилися. Нарешті пішли до судді й попросили, щоб той розсудив їх.

А суддя й каже:

— Ніхто нічого не знає. Тільки всемогутній бог Брахма знає, на чиєму боці правда.

Доведеться випробувати вас вогнем. Я покладу кожному на долоню розпечене залізо: хто перший, не стерпівши болю, скрикне — той і злодій.

Злодум злякався такого випробування.

— Я маю свідка, що гроші вкрав сусід, — сказав він. — У тому дубі, під яким ми закопали гроші, живе божество; воно бачило, як уночі приходив злодій.

— Гаразд, — відповідає суддя. — Приходьте завтра вранці в ліс, там я вас і розсуджу.

Другого дня вранці суддя й інші люди прийшли в ліс. І Добродум прийшов. Тільки Злодума нема й нема. Суддя й каже:

— Спробуємо і без нього взнати правду.

Потім підійшов до дуба й питає:

— О божество! Скажи, хто вкрав гроші — Добродум чи Злодум?

І з дерева почувся голос:

— Добродум! Добродум!

Люди як почули, що дерево розмовляє, то так і поніміли з подиву й переляку. Навіть про Добродума забули. А той тим часом зібрав жмут сухої трави, підпалив її й кинув з другого боку дерева в дупло.

Зненацька в дуплі пролунав страшний крик, і з нього вискочив... Злодум!

Тут усі зрозуміли, що то він сховався заздалегідь у дуплі й видав себе за лісове божество.

Суддя розгнівався і спочатку хотів був кинути Злодума в охоплене димом дупло, та потім передумав і сказав:

— Зараз же йди додому і поверни сусідові вкрадені гроші. І знай: якщо завтра вранці я ще застану тебе в селі, то накажу повісити на цьому дубі.

Злодій повернув Добродумові всі гроші, тоді зібрав свої пожитки й до заходу сонця вирушив із села. Хтозна, що з ним було далі. Кажуть, він знов помандрував у чужі краї. Але шлях туди лежав через джунглі, де повно злих звірів; жодній людині ще не вдавалося вийти звідти цілою.

Так чи так, а злодій дістав по заслугі.

ЯК НАЙМИТ ПОМІЩИКА ПРОВЧИВ

Поміщики всі скупі, але такого скупого, як цей, ще й світ не бачив. Коли він, приміром, наймав когось, то казав:

— Плата в мене добра — десять рупій на місяць. Але всі гроші одержиш у кінці року. А як покинеш роботу раніше, то нічого не дам. Зате якщо я сам схочу вигнати тебе до кінця року, то відріжеш мені вухо.

Своїх наймитів поміщик примушував чорно працювати від раннього ранку до пізнього вечора. Вони робили і в полі, й на городі, пасли худобу, варили обід, прибирали в будинку... А на обід їм давали сухого коржика з рисових висівок і мисочку води, в якій варився рис для поміщика та його дружини.

Жоден наймит не витримував до кінця року. Та й хто б то стерпів таке тяжке й голодне життя! Через два-три місяці він кидав роботу і, звичайно, не одержував жодної

рупії.

А скупому поміщикові цього тільки й треба було.

— Бач, як добре я придумав! — хвалився він жінці. — За рік на мене працює кілька наймитів, і жодному я нічого не плачу.

Так збігав рік за роком. Поміщик наживав багатство.

Якось до нього прийшов найматися Радж, дванадцятирічний син селянина з цього самого села. Поміщик і йому сказав, що в кінці року заплатить сто двадцять рупій. А наостанку, як завжди, додав:

— Якщо ж я вижену тебе раніше, то відріжеш мені вухо.

— Гарзд, — відповів хлопець.

— Коли так, запрягай буйвола і їдь орати поле.

Весь день Радж гнув спину в полі. А як настав вечір, прийшов у двір і попросив їсти.

Поміщикова жінка винесла йому сухого коржика і мисочку води. З'їв це Радж та й каже:

— Дякую вам, добра пані, ви дуже щедрі! А може, у вас іще щось є?

Поміщикова жінка розгнівалася та як крикне:

— Іще щось? Ненажера! Нічого я тобі не дам!

Так хлопець і ліг спати голодний. Але вночі, коли господарі вже полягали, він пробрався до комори з харчами й добре наївся.

Вранці поміщикова жінка зайшла до комори й аж похолола: долі лежала купа кісток і кришки від пшеничного хліба. Вона — в крик:

— Обікрали! Ой лишенько! Об'їли нас! Ой горе нам, горе! Прибіг чоловік.

— Ти бачиш? — репетує жінка. — Той ненажера підмів уночі всі наші харчі. Хіба можна тримати такого наймита?!

Поміщик наказав привести Раджа.

— Геть з мого дому! — закричав він. — Щоб ноги твоєї тут не було!

— То ви мене женете? — спокійно питає наймит. — Гарзд, я піду. Тільки спершу дозвольте, як ми й домовлялися, відрізати вам вухо.

Почувши ці слова, поміщик ураз пригадав свою умову й тяжко зітхнув.

— Я тебе не жену, — сердито буркнув він. — Тільки щоб до комори більш не лазив! Бачиш, тепер нам із господинею нема чого снідати. Зараз же засмаж найжирнішого фазана!

— Воля ваша, пане, — мовив наймит і пішов до пташника.

А в пташнику гуляло аж два десятки гарних фазанів. Не довго думаючи, Радж порізав їх усіх, потім вибрав найжирнішого й поніс на кухню. А поміщикова жінка вже як уродилася.

— Оцей фазан найжирніший! — каже Радж. — Господар звелів засмажити найжирнішого, то я, щоб не помилитися, про всяк випадок порізав усіх, а тоді вибрав найважчого.

— О горе нам, горе! — заголосила господиня. — Цього наймита треба негайно прогнати!

Та поміщик уже сам згадав свою умову й сказав:

— Нехай завтра вижене в ліс усіх наших кіз і пасе їх там цілий тиждень.

Погнав Радж до лісу кіз. Сидить собі в курені, попиває козяче молоко та слухає пташок. А в той ліс бідні селяни ходили по хмиз. І коли котрийсь із них проминав хлопця, той дарував йому з поміщикової череди козу. До кінця тижня в Раджа залишилося тільки одне козеня. Наймит і погнав його додому.

Поміщик як побачив те козеня, трохи не сказився.

— Де мої кози, негіднику? — кричить. — Я мав таку гарну череду! Де вона?

— Усіх кіз поїв тигр, — відповідає Радж. — Я сам ледве врятувався, вилізши на дерево, та оце козеня прихопив з собою. Так що скажіть-мені спасибі.

Довго бідкалися поміщик із жінкою, та що вдієш! Кіз не вернеш, і наймита не можна виганяти.

Через кілька днів поміщик звелів Раджеві:

— Завтра зранку збереш у саду половину бананів, половину апельсинів і половину персиків.

Другого дня на світанку, коли господарі ще спали, Радж узяв драбину, гострого ножа й пішов у сад. Від кожного банана він одрізав половинку й кидав на землю. Покінчивши з бананами, Радж побіг до апельсинових дерев і повідрізав од кожного апельсина по половинці. Потім зробив те саме з персиками.

Коли скупий поміщик виспався й вийшов у сад, він побачив, що всі його фрукти зіпсовані. Земля була всяяна половинками бананів, апельсинів та персиків, а другі половинки висіли на деревах.

— Геть з мого двору! — заверещав поміщик. — Ти занапастив урожай, за який я торгував би тисячу рупій! Аж тисячу рупій!

— Та ви ж самі наказали зробити це, — смиренно відповів наймит.

— Я?! — крикнув поміщик.

— Атож. Ви звеліли зібрати половину бананів, половину апельсинів і половину персиків. Я виконав ваш наказ. Та якщо ви женете мене — я піду. Тільки спершу відріжу вам вухо.

Поміщик умить згадав свою умову й злякався.

— Ніколи мені з тобою теревені розводити, — пробурчав він. — Іди собі, працюй. Завтра побалакаємо.

І спровадив наймита в поле. А сам — мерщій у будинок та й каже жінці:

— Ходімо до твого батька! І всі харчі заберімо з собою. Перебудемо в нього тиждень. Хлопець покрутиться, покрутиться голодний і через день-два ушиється додому. Тоді ми повернемось і будемо жити спокійно, як раніше.

— Чудово! — зраділа жінка. — Так і зробимо. Вночі, коли він засне, підемо з дому.

Увечері господарі заходилися потай збирати харчі. А Радж це помітив. Бачить — поміщик складає в скриню смажених курей, яйця, хліб тощо.

Наймит про все здогадався. І коли поміщик із жінкою вдали, ніби лягають спати, Радж хутенько заліз до скрині з харчами.

Згодом господарі тихенько повставали й вирушили в дорогу. Несе поміщик на спині важку скриню з слугою й бурчить на жінку:

— І нащо було набирати стільки харчів! Аж ноги вгинаються!

А Радж сидить собі в скрині та наминає все, що душі заманеться.

От поміщик із жінкою вирішили попоїсти й трохи перепочити. Спинилися біля криниці в полі. Чоловік поставив на землю скриню й підняв віко. А звідти їхній наймит вискакує!

Скупердяги очам своїм не повірили.

А Радж і каже:

— Не гнівайтесь на мене, ласкаві господарі! Я так вас полюбив, що жити без вас не можу. Коли я побачив, що ви надумали піти світ за очі, то вирішив не покидати вас у біді. А щоб любому господарю легше було нести скриню, я поїв усі харчі.

— Ні, годі з мене! — закричав поміщик. — Ріж мені вухо — і геть з моїх очей!

Поміщикова жінка заступила собою чоловіка й замахала руками.

— Не бувати цьому! Як же ти, чоловіче, з'явишся без вуха до своїх батьків? Та вони ж засміють тебе!

— Твоя правда, — зітхнув поміщик. Потім гукнув до Раджа: — Гей! Приготуй постіль з гілок та листя. Пора всім спати.

Цієї ночі поміщик намислив таки спекатися набридливого наймита. Коли хлопець приготував три постелі, поміщик підтяг одну з них ближче до криниці й сказав Раджеві:

— Ляжеш тут. Уночі біля води буде не так жарко.

Коли господарі поснули, Радж устав, відтяг свою постіль убік, а до криниці підтяг постіль господині.

Після півночі, як місяць сховався за хмари, поміщик тихесенько підкрався до криниці, схопив свою жінку й кинув у воду.

— Нарешті я позбувся того негідника! — радісно вигукнув він. — Уставай, жінко, ходімо додому. Тепер мені нема чого боятися за вухо.

— Про якого негідника ви кажете, господарю? — почувся раптом голос наймита. — І чого це мовчить наша ласкава господиня?

Тут скупий поміщик усе зрозумів. Зрозумів, та пізно. Схопився він за голову, затужив, але діяти нічого. Треба було йти до жінчиних батьків і розповісти про все, що сталося.

Та наймит був молодший і прудкіший за господаря. Отож до батьків поміщикової жінки він прибіг перший. Прибіг та й каже:

— Мене послала до вас господиня. Сталося велике лихо. Її чоловік, мій господар, з'їхав з глузду й біжить сюди, щоб убити вас. Господиня сказала: "Нехай мого чоловіка зв'яжуть і поставлять йому на потилицю десять п'явок. Так він швидко прийде до тям!"

Тільки-но поміщик ступив у двір жінчиних батьків, на нього накинuloся кілька слуг, зв'язали йому руки та ноги й поставили на потилицю десять п'явок.

Тут поміщик побачив свого наймита й збагнув, хто все це підстроїв.

— Мучитель! — крикнув він не своїм голосом. — Бери моє вухо, і щоб я тебе не бачив! Краще ходити без вуха, ніж мати слугою такого негідника, як ти!

Хлопцеві тільки цього й треба було. Схопив він ножа та й відрізав поміщикові вухо.

До самого вечора лежав скупий поміщик із п'явками на потилиці. А ввечері прийшла жінка. На її щастя, криниця була неглибока, і вдень люди допомогли їй вибратися.

Так поміщик і повернувся додому безвухим. Але свої умови новим наймитам уже не ставив.

ДИВНЕ ПРИСЛІВ'Я

В одному селі люди казали: де миші з'їдять чавунний казан, там ластівка вкраде семирічного хлопчика.

Правда чи ні — судіть самі.

Якось розгулялася страшна гроза, і блискавка вдарила в хату одного працюючого чоловіка. Все його, добро згоріло, залишився тільки величезний чавунний казан — такий міцний, що навіть вогонь його не взяв.

І ось Нандука — а того чоловіка звали Нандука — вирішив поїхати світ за очі, щоб забути про своє лихо. Зайшов він до свого сусіда Лакшмани та й каже:

— Їду я далеко й не знаю, коли повернуся. Любий сусіде, візьми на збереження оцей казан. Більш у мене нічого немає.

Три роки не було звісток од Нандуки. А як пішов четвертий рік, набридло йому блукати по світах, і він повернувся до рідного села.

Побачивши Нандуку, Лакшмана сплеснув у долоні й, ніби згорьований, вигукнув:

— Ой, сусіде, сусідоньку! Велика біда спіткала нас із тобою: твій чавунний казан з'їли миші!

Нандука, певна річ, не повірив сусідові, однак і бровою не повів. Тільки сказав:

— Довго я блукав по світах, багато доріг стоптав, і ось тепер хочу зійти до нашої річки й здійснити обмивання. Але ж ти знаєш — у мене для цього нічого немає. Скажи синові, щоб поміг мені. Нехай принесе до річки все, що потрібно для обмивання.

Нандука спустився до річки, вибрав на березі самотнє місце, а сусідів син приніс туди все необхідне для обмивання.

Здійснивши обмивання, Нандука схопив сусідового сина, пхнув його до печери, а вхід затулив величезною каменюкою.

До свого двору Нандука повернувся так, ніби нічого й не сталося.

Цілий день Лакшмана чекав з річки сина, а ввечері, не дочекавшись, прибіг до сусіда:

— Нандуко, Нандуко! Де мій син? Чого він не йде додому?

— Ой, сусіде, сусідоньку! — каже, ніби згорьований, Нандука. — Велика біда спіткала нас із тобою. Поки я здійснював обмивання, прилетіла ластівка і вкрала твого сина.

— Ластівка вкрала сина?! — не повірив Лакшмана. — Схаменися, сусіде, що ти

верзеш! Та хто тобі повірить, що ластівка може схопити семирічного хлопця й летіти з ним? Зараз же ходімо до судді!

Нандука й не думав опиратися.

От прийшли вони до судді. Лакшмана виступив наперед і каже:

— Шановний пане! Всі знають, який ти мудрий і справедливий. Тож розсуди нас. Цей брехливий чоловік каже, що ластівка вкрала мого сина. Ластівка схопила семирічного хлопця й полетіла з ним! Накажи злодієві віддати сина!

Вислухавши Лакшману, суддя мовив до Нандуки:

— Негайно віддай чоловікові його сина! Ти що ж — маєш нас за дурнів?! Ану відповідай!

— Де ж я візьму того сина, коли його вкрала ластівка? — каже Нандука.

Усі, хто чув їхню розмову, обурились:

— Та що він вигадує! Хіба ж ластівка підніме такого великого хлопця? Бути цього не може!

А Нандука всміхнувся й каже:

— Де миші з'їдять чавунний казан, там і ластівка вкраде семирічного хлопця.

І він розповів судді, як колись покинув у сусіда чавунний казан і що з того вийшло.

Суддя засміявся й мовив:

— Лакшмано, поверни Нандуці казан, а ти, Нандуко, віддай Лакшмані сина. Помирисься й не сварисься більш.

Так сусіди і зробили.

Відтоді в селі й кажуть: де миші з'їдять чавунний казан, там ластівка вкраде семирічного хлопчика!

МАЛЕНЬКЕ МАНГО

Якогось спекного дня подорожній ішов з одного села в інше і побачив тінистий, чарівний гай. Серед гаю росло крилате мангове дерево. Віття й листя його було таке густе, так поспліталось, що жоден промінчик палючого сонця не пробивався крізь зелене шатро.

Хоч і не було коли, проте стомлений подорожній вирішив завернути в той гайок і перепочити. Зайшов під густе віття мангового дерева й сів, прихилившись спиною до могутнього стовбура. А навколо буяли барвисті квіти, шепотілися трави, у верховітті заливалися співом пташки, що знайшли собі прохолодний сховок у густезній кроні. Час від часу налітали пориви лагідного вітерця й приємно холодили тіло.

Посидівши трохи, подорожній простягся на зеленій смарагдовій травичці, заклав руки за голову й задивився нагору, на могутнє віття.

"Яке могутнє та високе дерево! — думав він. — Любо дивитися на нього, очей не відведеш! А які маленькі плоди! Вони теж чудові і, певно, вже дозріли й напрочуд смачні. Мабуть, той, хто створив це дерево, дбав найперше про пташок, яких тут безліч. Справді, мав голову на плечах той, хто створив таке корисне для всіх дерево!"

Подорожній потягнувся й знову задумався, дивлячись угору. "А от я зробив би трохи інакше, — знову почали снуватися його думки. — Таке величезне дерево — і такі

малесенькі плоди! Та вони ж не більші за яблуко! Як на те пішло, творець цього дерева не все до пуття розважив. Узяти кокосову пальму: вона куди менша за мангове дерево, хоч тінь дає таку, що ледве чи й одна людина сховається спечної днини, — а проте, горіхи завбільшки як моя голова! Або гарбуз: стебло в нього мале й тонке — зате який величезний сам, наче гора! Ні, тут таки щось недодумано!"

От до чого дійшов своїм розумом подорожній. Втішений тим, що знайшов ваду у самій природі, він гмикнув, заплющив очі й незчувся, як задрімав.

Та невдовзі він аж підскочив спросоння — щось боляче вдарило його по лобі. Протерши очі, він став роздивлятися довкола, але ніде нікого не було. А біля нього лежало стигле манго. Воно зірвалося з гілки і впало просто на подорожнього.

Він потер забите місце, а тоді взяв манго й поклав собі на долоню. "Як усе ж таки добре, — подумав він, — що манго родяться невеличкі. А коли б вони були зовбільшки як кокосовий горіх — що тоді? Не спочивати б мені отут, не милуватися чарівним гаєм, не тішитися ніжним пташиним співом. Ні, природа добре знає, що робить!"

Подорожній звівся на ноги, ще раз удячно поглянув на маленьке манго й бадьоро пішов далі своєю дорогою.

КМІТЛИВИЙ ДРОВОРУБ

Жив у селі, край дрімучого лісу, дроворуб. Щодня ходив він у ліс, набирав в'язку дров, завдавав їй собі на спину й ніс до ближчого містечка продавати. Що виручав за дрова, тим і перебивався з дружиною, бо нікого більше в нього не було — ні дітей, ні батьків, ні сестер, ні братів. Харчами та одежею не перебирав, задовольнявся тим, що мав, і так собі жив.

Але серед дроворубових сусідів були такі, яким здавалося, що дроворуб і його дружина живуть надто вже тихо та мирно: тож і почали вони їм дошкуляти, де тільки могли.

Якось дроворуб подався в ліс. Виліз на дерево, щоб нарубати сухих гілок, і зненацька глянув униз. Глянув — і очам своїм не повірив: між корінням дерева лежала велика перлина.

"Звідки вона тут узялася? — здивувався дроворуб. — Ану ж подивлюся, що воно буде далі".

Дроворуб принишк, вряди-годи позираючи вниз, на могутнє коріння. Чекати довелося недовго. З нірки вискочила мишка й поклала біля перлини іще одну, а тоді знову шмигнула в нірку.

"Еге, там, певно, цілий скарб схований!" — промайнуло в голові у дроворуба. Він зііз на землю, розкопав мишачу нірку й побачив купу золота та самоцвітів. Забувши про свої дрова, він мерщій побіг додому й розповів про щасливу знахідку дружині.

— Тільки ж дивись мені, — додав дроворуб, — нікому жодним словом не прохопися про наш скарб!

Дружина пообіцяла, що нікому не скаже, але терпцю їй стало не надовго, і вона поділилася радістю з сусідкою.

Дроворуб, дізнавшись про це, розлютився, але потім заспокоївся й став думати-

гадати, чим тут можна зарадити. Нарешті надумався.

Опівночі він вирушив у ліс, розкидав навколо дерева трохи монет та коштовностей, трохи понавішував на гілля, а в ставок неподалік укинув два великих глеки. Потім повернувся додому, а щойно зайнявся ранок, повів дружину в ліс показати свої скарби.

— Поглянь-но, — мовив він, — не інакше, як уночі випав золотий дощ. І на землі золото, і на дереві поначіплялось!..

Дружина неабияк здивувалася, але, побачивши, що на гіллі висять золоті монети, таки повірила, що вночі пройшов золотий дощ.

— О, диви! — знову вигукнув дроворуб. — Ще й глеки в ставку ростуть! Та такі великі!

Дружина втупилася в воду — і справді, там стояло два великих глеки.

Дроворуб з дружиною позбирали золоті монети й коштовності і повернулися додому.

А тим часом дружина торговця розповіла своєму чоловікові, що їхній сусід дроворуб знайшов у лісі скарб. Торговець побіг до царя й розповів про дроворуба і його знахідку. Цар звелів привести дроворуба та його дружину і кинути у в'язницю. А наступного дня дроворуб постав перед царем.

— Признавайся! — звелів цар. Ти справді знайшов у лісі неоціненний скарб? Так чи ні?

— О царю! — смиренно мовив дроворуб. — Вас підманули, не інакше! Хіба ж можу я, ваш покірний слуга, брехати вам?

— Гей! — гукнув цар сторожу. — Прив'яжіть, дроворуба до стовпа і приведіть його дружину. Коли вона підтвердить, що він таки знайшов скарб, ми скараємо цього брехуна на смерть!

Дроворуба прив'язали до стовпа, а дружину привели до царя.

— Дивись мені, — суворо попередив цар, — не думай брехати! Це правда, що твій чоловік знайшов скарб?

— Свята правда, пресвітлий царю! — злякано відповіла жінка. — Знайшов мій чоловік скарбі Це сталося вчора, після того, як пройшов золотий дощ, після того, як у воді повиростали великі-превеликі глеки!..

— Що?! — сердито вигукнув цар. — Який золотий дощ? Які глеки повиростали у воді? Чи ти при своєму розумі, жінко? Що ти верзеш?

— Правду вам кажу, достославний царю! — наполягала дружина дроворуба. — Так усе й було, як кажу!

— Женіть їх обох з палацу у три шиї! — аж почервонів від люті цар. — Ця жінка, певно, зовсім зсунулася з глузду!

— Таки правда ваша, царю! — погодився перший радник царя. — Вона не при своєму розумі!

— Слід було раніше про це здогадатися! — невдоволено буркнув цар. Повернувся та й пішов у свої царські покої.

РІПКА

Давно колись жив у маленькому селі старий селянин. Якось посадив він на полі, що сусідило з поміщицьким, ріпку. А поміщик незабаром пустив на поле селянина овечу череду. Вона потолочила, понівечила всі сходи, тільки якимось дивом уцілів один-єдиний росточок. Нікуди дітися селянинові — заходився він біля того росточка, доглядав його.

Та от настала зима, вдарили люті морози, а старий селянин наче й не думав викопувати ріпку. Лише навесні викопав її. А ріпка виросла велика-превелика.

І треба ж такому статися, що на той час через село проїздив володар округи зі своїм почтом. Паланкін, у якому сидів вельможа, несло аж восьмеро слуг. Коли володар побачив дідову ріпку в дворі, то дуже здивувався.

— Бути такого не може! — вигукнув він.

— Дива, та й годі! — підхопив почет.

— Ти мусиш послати це чудо нашому цареві! — мовив вельможа старому селянинові.

— А що ж я буду їсти? — спитав селянин.

— Як, ти хочеш з'їсти цю красуню-ріпку? — вражено вигукнув вельможа. — Ні, цьому не бувати! Подаруй ріпку цареві якомога швидше!

І вельможа сів писати цареві листа: мовляв, так і так, у вашій державі під захистом закону та справедливості вродила величезна ріпка, жоден з підданців негідний мати собі таку ріпку; отож прийміть од людини, яка її виростила, скромний дарунок.

Цар утішився, прочитавши послання, хоч і не знав до пуття, що він робитиме з такою величезною ріпкою. Та все ж подарунок прийняв. Вельможу цар винагородив, підвищивши в чині, а селянина — грошми.

Царські слуги забрали дідову ріпку й понесли в царські хорони, а старий селянин стояв серед двору, розгублено дивлячись на гроші. З'їсти їх він не міг, купити щось теж не міг — царський дарунок!

А поміщик, що колись витолочив селянинове поле, втратив спокій і сон, бо йому теж хотілося чимось заслужити царської ласки. "І пощастило ж, кому не треба! — заздрісно думав він про селянина. — Таке багатство дістав за якусь ріпку! Що б його подарувати цареві від себе, аби заслужити його високої ласки?"

Думав він, думав, аж поки надумався. Пішов до вельможі, який колись порадив піднести цареві ріпку, дав йому грошей і попросив написати послання цареві.

Прочитавши послання, цар згадав про ріпку, яка була йому зовсім ні до чого, і подумав, що йому знову хочуть підсунути непотріб.

Коли поміщик постав перед царем, той суворо спитав його:

— Ну, кажи, чого прийшов?

— О пресвітлий царю, — шанобливо схилювся в уклоні поміщик, — я привів вам у дарунок свою доньку.

Цар дуже зрадів, коли побачив молоду та гарну дівчину.

— А тобі, — вдоволено мовив він поміщикові, — я подарую напрочуд коштовну й рідкісну річ. Їй просто ціни немає!

Він ляснув у долоні. Слуги внесли величезну ріпку й поклали перед поміщиком. Хоч як був поміщик прикро вражений, усе ж не міг виказати свого невдоволення. Довелося йому забрати ріпку з собою. Вдома він викинув її на помийницю.

А селянин, побачивши, що його ріпка гниє на поміщицькому задвірку, вигукнув:

— Які ж дурні ці поміщики та царі! Не знають навіть, на що годиться ріпка!

І він став ще ревніше працювати на своєму полі.

ЖАДІБНІСТЬ ДО ДОБРА НЕ ДОВЕДЕ

В одному селі над морем жив селянин, такий завидючий, такий жадібний, що годі іншого такого пошукати. Якось заманулося йому кокосових горіхів; узяв він рупію й подався на базар. Зайшов до першої-ліпшої крамнички та й питає продавця:

— А почім твої горіхи?

— По чотири ани, — відповів той.

— А ти часом не знаєш, де є дешевші горіхи?

— Он поруч, у сусідній крамничці. Там вони по три ани.

Скнара зрадів і побіг туди, але й там передумав купувати, бо хотілося знайти ще дешевші горіхи. Він довго тинявся по базару, аж поки здибав крамничку, де горіхи продавалися по одній ані.

— А скажи-но, друже, — мовив скнара до продавця, — чи не дають десь тут кокосових горіхів задарма? А то жаль усе-таки витратити на них свої кровні гроші!

— А он, бачиш, на березі моря ростуть кокосові пальми? Іди й рви собі тих горіхів, скільки душа забажає, — відповів продавець. — От і будуть вони тобі задарма!

Невимовно зрадівши, скнара помчав на берег моря, знайшов найвищу кокосову пальму, заліз на самісінький вершечок і вчепився в найбільший кокосовий горіх. Щосили тягне його до себе, але той тримається міцно: не зірвеш. Скнара напружився й ще раз смикнув горіх до себе. Знову не зірвав, зате зірвався з гілки сам і завис у повітрі, вчепившись у кокосовий горіх.

На щастя, неподалік погонич саме вів слона, і скнара гукнув до нього:

— Заради всього святого, врятуй мене! Підведи сюди свого слона, стань йому на спину й зніми мене! Я дам тобі за це аж десять рупій!

Погонич підвів під пальму слона, заліз йому на спину і вже хотів зняти скнару, як слон зненацька рушив з місця. Погонич ухопився за ноги скнари — і вони обоє зависли в повітрі над морем.

— Благаю тебе, міцніше тримайся, не відпускай горіха! — розпачливо гукав погонич. — Я тобі дам цілу сотню рупій!

Почувши це, скнара знетямився з радості. "Ого, — подумав він, — ото матиму грошей! Та це ж сотні й тисячі кокосових горіхів! А я чогось учепився в нещасний один-однісінький горіх! Нащо він мені, та ще й такий нікудишній!"

Подумав так скнара, і пальці його самі собою розтиснулися. Обоє — скнара та погонич — полетіли вниз і шубовснули в море.

Так вони й потонули, бо жадібність ніколи до добра не доводить.

ХТО ПРО СЕБЕ БАГАТО ДБАЄ...

Один раджа хоч і був молодий, але дуже часто хворів. Покликав він якось свого візира та й питає:

— І чого це я так часто нездужаю? Бережу себе як можу, завжди тепло вдягаюся, їм смачно, в негоду з дому не виходжу... І все марно! Нема такого дня, щоб я не застудився. То кашляю, то мене лихоманить і трясє, то ще щось... Чого б це?

— Хто про себе багато дбає, той клопіт має, — мудро відповів візир. — Як не віриш, я тобі це доведу.

І візир попросив раджу піти з ним за місто.

В полі зустріли вони пастуха. Цілий день той, одягнений сьак-так, пас худобу просто неба, мок під дощем, мучився від спеки й холоду, їв тільки черствий хліб, запиваючи джерельною водою, а ночував у курені з гілок та листя.

От візир і каже раджі:

— Бачиш, як живе цей пастух, як він бідує?! А спитай його, чи часто він хворіє.

Раджа послухався ради. Розпитався в пастуха, чи той часто застуджується, чи трясє його й лихоманить, чи ломить у крижах.

— Ніщо мене не трясє й не ломить! — засміявся пастух. — До спеки й холоду я, пане, змалечку звик. Тим-то мене тепер нічого й не бере.

Дуже здивувався володар і каже до візира:

— Цей пастух, мабуть, незвичайний чоловік. Він такий здоровий і міцний, що йому не страшні ні спека, ні холод.

— Поживемо — побачимо, — відповів візир.

І запропонував раджі запросити пастуха пожити в них у палаці.

Раджа згодився.

Став пастух жити в царському палаці. Слуги коло нього ходили, як коло малої дитини, добре вдягали, смачно годували, в спеку і в холод не давали виходити на вулицю, пильнували, щоб пастуха не протягло і щоб він не промочив у дощ ніг. Одне слово, очей з нього не спускали.

Так минуло кілька місяців.

Якось візир наказав добре полити кам'яний двір холодною водою й привести пастуха.

Пастуха залишили у дворі на цілий вечір, і він промочив собі ноги. Життя в царському палаці його зманіжило, і він занедужав.

Довго хворів пастух, ледве видужав. Став худий, блідий і змарнілий. Побачив його в палаці раджа — і очам своїм не повірив. Йому розповіли, що приключилося з пастухом.

Замислився раджа. "Промочив ноги й отак перехворів? — дивувався він. — Невже такий міцний чоловік міг застудитися в мокрому дворі?"

— Дозволь тобі нагадати, володарю, — сказав візир, — що цей чоловік, колишній пастух, кілька місяців жив тут, як справжній раджа. Від холоду й вологи він одвик. Тепер ти й сам бачиш: ніщо не дається даром. Той, хто живе багатим життям, рідко буває здоровий. Зате вбоге, тяжке життя часто дає людині міцне здоров'я. Навряд чи пастух схоче лишатися у нас далі. Ні, він повернеться в поле. За все треба платити, а

мати все не можна. Тож доводиться вибирати. В тебе ось — багатство й слабість, в нього — злидні й здоров'я. Ти боїшся покинути багатство, щоб стати здоровим. То, може, пастух вибере здоров'я?

Так воно й сталося. Пастух знехтував розкішним життям у царському палаці задля тяжкого, проте здорового життя в полі.

ХТО НА ЧУЖЕ ЗАІХАЄ

Був собі один хитрий лихвар. Прийшов він якось до селянина й каже:

— Колись твій батько позичив у мене сто рупій. Він помер, а боргу не віддав. Оддавай тепер гроші ти!

А селянин той жив бідно, від батька йому дістався у спадок тільки клопоть пісної землі, буйвіл та плуг.

— Нема в мене грошей, — відповідає селянин. — Почекай, поки я зберу рис, продам і поверну батьків борг.

Та лихвар не відступався:

— Не хочу я ждати! Як не маєш грошей, то забери в тебе буйвола й плуг!

— Як же я оратиму землю без худобини й плуга? — питає бідолашний. — Зглянься наді мною, пане!

— Ну гаразд, — каже лихвар. — Знай мою добрість. Запишу я тобі на тиждень буйвола й плуг, ори. Але за це ти віддаси мені потім два мани[1] рису.

Нічого робити селянинові — мусив згодитись. Зорав він свій клопоть, посадив рис.

Настала пора збирати врожай. А в селянина і серпа немає. Пішов він до лихваря, просить серп позичити. Лихвар і каже:

— Я добрий, для бідних людей мені не шкода нічого. Бери серп. Але за це даси мені ще один ман рису.

Мусив селянин і на це пристати.

Віддав він лихвареві з урожаю три мани рису, і лишилася в нього тільки невеличка мірка зерна.

От зібрався селянин зварити собі рису. Аж диви — знов лихвар на порозі.

— Мені здалося, — каже він, — що в тебе неправильні ваги. Мабуть, не все ти мені віддав.

— Ох, пане, пане, — відповідає селянин, зітхнувши. — Як не можна з каменю витиснути води, так і з мене вже немає чого взяти. Бачиш цю мірку? Це все, що в мене залишилося. Навчи мене, як тепер на білому світі прожити.

— Ох-ох-ох, — і собі зітхнув підступний лихвар. — Наше багатство — від бога Рами. Це він усе нам дарує. Знайди його — і він тобі допоможе.

Зібрав селянин у дорогу решту рису й вирушив шукати Раму. Ішов, ішов і зустрів брахмана[2].

"Цей, напевно, знає, де Рама! — подумав він, зрадівши. — Спитаю його!"

Спочатку селянин одсипав брахманові частину свого рису. А потім питає:

— Скажи мені, будь ласка, де знайти Раму?

Але брахман сховав подарований рис і мовчки пішов своєю дорогою. Згодом зустрів

бідняк ще одного брахмана. "Може, — думає, — хоч цей щось скаже". Віддав брахманові частину рису та й каже:

— Скажи мені, будь ласка, де побачити Раму?

Та й цей святий отець сховав дарований рис і, нічого не відповівши, подався далі.

Ішов селянин іще день. Надвечір побачив край дороги старця. Шкода йому стало голодного чоловіка, і він оддав старцеві решту рису.

— Доброта сторицею відплатиться, — мовив старець. — Куди лежить твій путь, чоловіче добрий?

Селянин похилив голову й каже:

— Я шукаю Раму, але ніхто не хоче показати мені до нього дорогу.

— Шукаєш Раму? А навіщо він тобі, чоловіче добрий?

— Хочу спитати, що мені робити, аби не померти з голоду. Бо майже весь мій урожай забрав лихвар.

— У тебе добре серце, — каже старець. — Ти не пожалів для чужої людини останнього рису, і я тобі допоможу. Знай: я — чарівник. Ось тобі мушля. Дмухнеш у неї — і будь-яке твоє бажання збудеться. Але запам'ятай: перш ніж дмухнути, треба вклонитися на схід.

Сказав так старець і зник. А біля ніг селянина лишилася мушля. Бідняк, хоч і не вірив у таке щастя, вклонився на схід, схопив мушлю, дмухнув у неї й вигукнув:

— Хай переді мною з'явиться тонга, запряжена буйволом!

Не встиг він вимовити ці слова, як перед ним стала новенька тонга, а в неї був запряжений міцний буйвіл.

Сів бідняк на тонгу та й поїхав у своє село. Коли він минав двір лихваря, той від подиву аж рота роззявив.

— Де ти все це взяв? — гукнув він. — Мабуть, украв! Треба посадити тебе в холодну!

— Що ви, пане! — злякався селянин. — Мені поміг чарівник. Він дав мені ось цю мушлю і сказав: "Дмухнеш у неї — і матимеш усе, чого забажаєш". Ось звідки тонга й буйвіл.

Жадібного лихваря взяла заздрість. Ще б пак — у його руки саме пливло багатство!

Другого дня він простежив, коли селянин виїхав у поле, прокрався до нього в хатину й забрав мушлю.

Прибіг лихвар додому, дмухнув у мушлю та як крикне:

— Хай у мене буде сто буйволів і сто слонів!

Але перед ним не з'явився жодний буйвіл, жодний слон. "Мабуть, я погано дмухнув", — подумав лихвар. Він щосили дмухнув у мушлю й закричав:

— Хочу мішок золота!

Але перед злодієм не з'явився мішок золота.

Дмухав лихвар у мушлю цілий день і кричав цілий день. То одне вимагав од мушлі, то друге, то п'яте, то десяте. Але жодне його бажання не збулося. Селянин забув сказати, що треба на схід уклонитися, перш ніж дмухати в мушлю...

Настав вечір, настала й ніч, а лихвар усе дмухав та дмухав. Як зішло сонце, лихвар

знов прибіг до селянина та й каже;

— Ось твоя мушля! Однак вона не виконує моїх бажань. Я її віддам тобі за однієї умови: ти проситимеш у мушлі для мене вдвічі більше того, що братимеш собі.

І лихвар почав багатіти з дня на день. Попросить селянин у мушлі десять рупій — у лихваря з'являється двадцять. Забажає селянин два мани рису — в лихваря вже чотири.

Примітка:

1 Ман — міра ваги; близько 40 кг.

2 Брахман — член найвищої з давніх індійських каст — каста жерців.

І так у всьому. Та лихвареві цього було мало. Тепер він уже знав, що треба ще й на схід уклонитися, перш ніж просити щось у мушлі.

Не раз намагався він поцупити мушлю, не раз пробував до селянина в хатину, коли той ішов з дому. Та селянин був уже навчений і завжди носив мушлю з собою.

Так минуло багато місяців. Настав час збирати новий урожай. Та налетів вітер-суховій, і рис на полях поліг.

Прийшов селянин на своє поле, дивиться — жати буде нічого. Тоді вклонився він на схід, дмухнув у мушлю й попросив:

— Хай через усе поле потече глибокий і чистий струмок!

Як попросив — так і сталося.

А через поле лихваря потекли два такі самі струмки.

Селянин поклав біля струмка мушлю, а сам нахилився до води напиться. Аж тут краєм ока побачив: до мушлі поповзом підкрадається крізь високу траву лихвар.

Селянин уклонився на схід, дмухнув у мушлю й прошепотів:

— Нехай до вечора одне моє око перестане бачити!

І тої ж миті лихвар осліп не на одне — на обидва ока! Та все одно він повз до мушлі, простягав руки. Але він не бачив, куди повзе, і впав у струмок. Упав та й потонув.

Відтоді люди й кажуть:

— Хто на чуже зазіхає, той і своє втратить.

ЧАРІВНЕ ГОРНЯ

Один бідний селянин — звали його Сомілака — працював на багатія день і ніч, а жив упроголодь, їв саме товчене листя та корінці. Від голоду він ледве ноги тяг, а жінка його й зовсім заслабла. Якось і каже вона чоловікові:

— Піди в ліс та принеси чогось попоїсти, бо я скоро сконаю з голоду.

Подався Сомілака до лісу. Коли бачить — висять на дереві двоє горнят, одне глиняне, друге дерев'яне. І на обох покришки.

"Візьму глиняне горня собі, — подумав Сомілака, — а то наше вдома вже геть нікудишне".

Виліз він на дерево, взяв горня. І знов міркує: "А навіщо нам це горня? Адже воно порожнє! От якби я приніс у ньому хліба, жінка відразу б одужала".

Ледве він це подумав, як покришка трохи піднялася, і Сомілака побачив... рисовий коржик!

— Оце так! — здивовано мовив він. — Треба швидше нагодувати жінку, нехай

одужує. Шкода, що в горняті лише один коржик, а то б і я попоїв.

Не встиг Сомілака доказати, аж бачить — покришка знов трохи піднялася, а в горняті — ще один коржик!

"Еге! Видно, це горня не просте, а чарівне! Ану ж попрошу я в нього смажене курча!" — зметикував Сомілака.

Покришка знову піднялася, і він побачив у горняті смажене курча.

Попоїв селянин і, мугикаючи веселу пісеньку, подався додому.

А йти йому треба було повз будинок багатія. Той дуже здивувався, побачивши, що Сомілака йде радий та веселий, ще й пісню співає.

— Ану йди сюди! — покликав він.

Сомілака підійшов.

— Ти чого радієш? — грізно спитав поміщик.

— Та ось, — відповів Сомілака, — в лісі чарівне горня знайшов.

— Чарівне горня? — здивувався поміщик. — І що ж воно вміє?

Сомілака поставив чарівне горня й каже:

— Хочу смажену перепілку!

Покришка на горняті піднялася, і поміщик побачив смажену перепілку. Він аж затремтів од жадібності й заздрості.

"Як би його видурити горня в селянина?" — промайнуло у нього у голові.

Витяг поміщик перепілку із горняти й заходився їсти. А тоді й каже Сомілаці:

— А принеси-но мені, чоловіче, холодненької води.

Поки селянин ходив по воду, поміщик схопив чарівне горня й сховав його, а замість нього поставив таке саме просте. Взяв Сомілака горня та й каже:

— Дозвольте, пане, піти додому. Бо мене жде голодна жінка.

— Йди собі, йди, — махнув рукою поміщик, радий, що обдунив селянина.

Прибіг Сомілака додому, а жінка вже ледве дихає.

— Ну, тепер ми врятовані! — вигукнув Сомілака. — Зараз я почастую тебе всім, чого забажаєш.

Він розповів жінці про чарівне горня, потім поставив його серед хати й каже:

— Хочу смажену перепілку!

Покришка на горняті не ворухнулася.

Здивувався селянин та й каже знов:

— Хочу смажену перепілку!

І знов покришка не ворухнулася. Сомілака зазирнув у горня — порожнє.

— Що таке? — почухав потилицю Сомілака. — Щойно ж у поміщика воно мене слухалось...

— У поміщика? — перепитала жінка. — То ти показував чарівне горня поміщикові?

Сомілака розповів усе, як було. Жінка гірко заплакала й каже:

— Що ж ти наробив, чоловіче! Поміщик украв твоє горня й поставив на його місце звичайне.

— Не плач, жінко! — мовив Сомілака. — На дереві в лісі висіло двоє горнят. Зараз я

побіжу по друге.

Так він і зробив. Зняв з дерева горня і йде веселий додому.

І знов побачив його у вікно поміщик. Дивиться — в руках селянина таке саме горня, з покришкою, тільки дерев'яне.

Закортіло поміщикові й це горня собі забрати. Покликав він селянина й питає:

— Що це в тебе за горня? Продай мені!

— Та я б радий його продати, — відповідає Сомілака. — Але вдома мене жде голодна жінка.

А поміщик як гримне:

— Не хочеш продати? То я заберу силоміць!

І зірвав з горняти покришку.

А з горняти як вискочить десятків зо два дерев'яних кулаків — та й ну лупцювати поміщика! Той кинувся тікати, а кулаки — за ним. Лупцюють, молотять по спині, по крижах, по голові, аж луна розлягається.

— Ой лишенько, рятуйте! — заволав поміщик. — Пожалій мене, чоловіче! — гукнув до Сомілаки. — Накажи кулакам не бити мене!

— Спершу віддай мені горня!

— Віддам, віддам, тільки вгамуй кулаки!

— Кулаки, в горня! — наказав Сомілака. Кулаки слухняно вскочили в горня.

Поміщик, ледве дихаючи, заповз до хати, дістав сховане чарівне горня й віддав селянинові.

Щасливий Сомілака повернувся додому, і того вечора вони з жінкою вперше лягли спати ситі.

Відтоді Сомілака зажив у достатку. І сусідам своїм помагав. Винесе, було, чарівне горня на вулицю — і всі їдять досхочу.

Так минуло літо.

А восени пішла по країні чутка, що бадшах видає заміж дочку.

Поміщик одразу пішов до палацу й розповів володареві про чарівне горня Сомілаки.

— Все, що ти схочеш поставити на весільний стіл, тобі дасть те чарівне горня, — закінчив він.

Бадшах послав гінців по Сомілаку й наказав привести його до палацу.

Призначеного дня Сомілака з'явився в палац.

— Показуй своє горня! — звелів всесильний бадшах. — Це правда, що воно чарівне?

— Хай довго тягнуться літа твої, о володарю! — відповів селянин. — Це горня справді чарівне.

— Тоді нехай дасть мені найкращих на світі солодощів.

Покришка враз підскочила, і бадшах побачив — горня повне солодощів. Покуштувавши їх, він не міг одірватися і їв доти, аж доки горня спорожніло.

— Таких смачних солодощів ще не доводилося їсти нікому в світі! — вигукнув бадшах. — Залиш мені горня на три дні. Через три дні гості роз'їдуться, і я віддам тобі горня назад.

В Сомілаки не було ради: воля бадшаха — закон. Уклонився він володареві й подався додому.

Три дні гуляли в палаці весілля. Три дні гості ласували чудовими солодощами й раз у раз вигукували:

— Яка смакота! Таких солодошів не пробували навіть боги!

Нарешті гості роз'їхалися, і Сомілака прийшов по горня.

— Чого тобі тут треба?! — закричав бадшах, навіть не впізнавши селянина.

— Я прийшов по своє горня, о володарю, — відповів той.

— У цьому палаці все належить мені! Геть звідси, а то накажу кинути тебе в клітку до тигрів!

— О найсправедливіший! Ти ж обіцяв після весілля віддати мені горня...

— Ти ще перечиш?! — гримнув бадшах. — Гей, сторожа! Киньте його в клітку до голодних тигрів!

Та не встигла сторожа підбігти до Сомілаки, як він дістав дерев'яне горня й зірвав з нього покришку. Двадцять дерев'яних кулаків заходилися лупцювати всіх підряд — і бадшаха, і його сторожу. Бадшах упав, а кулаки лупцювали його й лупцювали.

— Змилуйся наді мною! — заблагав він. — Угамуй кулаки, коли твоя ласка!

— Спершу віддай моє чарівне горня! — сказав Сомілака.

— Гей, слуги! — закричав бадшах. — Принесіть чарівне горня! Та швидше, а то ці кулаки мене вб'ють!

Коли слуги принесли горня, Сомілака наказав:

— Кулаки, в горня!

Потім він приклав руку до грудей, уклонився й мовив:

— Прощайте всі. Я піду в своє село. Голодні селяни вже давно чекають на чарівне горня.

Бадшах мовчки закивав головою. Кулаки так його набили, що до нього ще довго не поверталася мова.

КОРОВА З МІСЯЦЯ

Було це дуже давно. Так давно, що люди забули навіть ім'я того брахмана, про якого мовиться в казці. Зате добре пам'ятають ім'я його слуги. А звали слугу Нанаваті.

Як і всі брахмани, цей також понад усе на світі любив гроші. А слуга найбільше любив дерева та квіти. Від рання до смеркання працював Нанаваті в садку. Навколо будинку брахмана росли такі дерева, цвіли такі квіти, що милуватися ними приїздили люди з усіх усюд.

Та якось уранці Нанаваті побачив; що трава в садку випасена, а квіти потолочені.

"Хто ж це наробив такої шкоди? — подумав він. — Треба вистежити!"

Коли смеркло, Нанаваті сховався в кущах і став чекати. Незабаром зійшов місяць: трохи згодом почувся якийсь шум. Нанаваті визирнув з-за куща, аж бачить — суне по саду велика корова, біла, як молоко, й поскубує траву. Корова була така гарна, що слуга, вражений, заляк на місці.

Потім корова підвела голову, подивилася на повний місяць — і злетіла над

деревами! Вона підіймалася поволі, меншала й меншала, аж нарешті зникла.

Нанаваті не сказав про корову нікому, а на другу ніч знову сховався в кущах. І знов, тільки-но зійшов місяць, у садку з'явилася біла корова. Вона блукала між деревами й поскубувала соковиту зелену траву. По якимсь часі корова задерла голову й подивилася на місяць.

"Зараз полетить!" — подумав Нанаваті й вискочив з кущів.

Корова поволі відірвалася від землі й почала підійматися над садком. Однак слуга все ж таки встиг ухопитися за її хвіст.

Довго летів Нанаваті, тримаючись за хвіст корови. І ось він помітив, що вони наближаються до місяця. Все ближче, ближче... Нарешті корова, а разом з нею і Нанаваті, сіли на місяць!

До них підбігли мешканці місяця. Вони були дуже схожі на звичайних людей. І зустріли вони Нанаваті дуже щиро, приязно. Ще б пак! Адже пахощі квітів, що їх Нанаваті плекав у брахманському садку, долинали аж до місяця й чарували мешканців. Вони зроду не чули таких духмяних пахощів.

Цілий тиждень гостював Нанаваті на місяці. А як минув сьомий день, корова йому й каже:

— Пора тобі вертатися на землю. Сьогодні вночі ми полетимо в брахманський садок.

Мешканці місяця дали Нанаваті на дорогу цілу торбу чудових солодошів. Нанаваті подякував, сів на корову, й вони полетіли.

Коли вони сіли в садку, до світанку було ще далеко. Нанаваті ліг під деревом, заснув і проспав до ранку.

Вранці брахман вийшов у садок і бачить — спить його слуга під деревом! Розгнівався жадібний брахман, схопив дубця — та сонного Нанаваті по ногах!

Слуга підхопився й, розгублений, став перед брахманом.

— Де це ти був цілий тиждень, ледарю?! — крикнув брахман.

— О господарю! — знічено мовив слуга. — Як розкажу я, що зі мною приключилося, ти не повіриш.

І розповів усе, як було.

Брахман і справді не повірив слугі.

— Брешеш! — крикнув він. — На місяці ще не був навіть жодний брахман, не то що простий слуга!

— Якщо не віриш, — каже Нанаваті, — то подивися на оці солодоші. Мене вгостили ними на місяці.

Брахман покуштував солодоші і аж тоді повірив слугі. Бо ті солодоші справді були неземні, таких навіть махараджа не їв.

— Цілий тиждень тебе не було на роботі, — сказав брахман. — Тож я покараю тебе тим, що заберу всі солодоші собі.

А той брахман, треба сказати, був не тільки Жадібний, а й хвалькуватий. Покликав він у гості ще одного брахмана й почав пригощати його місячними солодошами. Удвох

вони так жадібно накинулися на подарунок з місяця, що скоро торба спорожніла. А як став гість прощатися, брахман-господар і каже:

— Завтра всім розкажи, які солодощі їв у мене. Таких на землі зроду ніхто не куштував, навіть сам раджа!

Але гість був не менш жадібний, ніж господар.

— Розказати я розкажу, — відповів він. — Тільки цікаво мені: невже твій слуга такий дурний, що не міг попросити дві торби солодощів?

Тоді господар мовив:

— Ну ж бо самі полетімо на місяць! Підстережімо в саду корову, а як відірветься вона від землі, я схоплюся за її хвіст, а ти — за мої ноги. І обидва опинимося на місяці!

— Мудрий ти чоловік! — похвалив господаря гість. — Недаремно ж ми брахмани!

Ще задовго до ночі обидва брахмани сховалися в кущах самбалу й стали чекати.

Нарешті зійшов місяць, і в садку з'явилася біла корова. Поскубуючи свіжу траву, вона спокійно походжала поміж кущів.

Брахмани затамували подих.

Корова спинилася зовсім близько й заходилася об'їдати стиглі ягоди самбалу.

Наївшись досхочу, вона підвела голову й подивилася на повний місяць. Ту ж мить перший брахман вискочив з кущів і вхопився корові за хвіст. А вона вже відірвалася від землі й злітала над деревами. Але другий брахман устиг схопитись за ноги першого й теж знявся над землею.

Так вони й летіли — перший брахман тримався за хвіст корови, а другий — за його ноги.

Коли вони перелітали через найвищі на землі гори Гімалаї, зажерливий брахман-гість раптом спитав:

— О мудрий друже, чи не забув ти взяти мішка на солодощі?

— Не забув, не забув! — відповів брахман-господар.

— А мішок не замалий?

— Не замалий, не замалий!

— А все ж таки цікаво, який він завбільшки?

— Та отакенний! — крикнув брахман-господар і, забувши, що тримається за хвіст корови, широко розвів руки.

Чи треба розповідати, що було далі? Тільки-но перший брахман випустив хвіст, як обидва вони полетіли вниз.

Їм пощастило — вони впали в болото й не повбивалися.

Цілу ніч сиділи брахмани по шию в тому смердючому болоті. Вранці їх побачили й витягли.

Так і не побували жадібні брахмани на місяці.

А корова відтоді в садах скупих і жадібних людей більш не з'являлася.

ЖАДІБНИЙ БАГАТИЙ

Сталося так, що один багатий чоловік зненацька втратив своє багатство і став злидарем. А щоб не померти з голоду, треба було шукати якоїсь роботи. Але де ви

бачили, щоб багатій, навіть і колишній, став жити чесною працею! Так було і з оцим нашим багатієм. Посидів він голодний день-другий, а тоді твердо вирішив:

— Ні, працювати — це ганьба! Краще померти, аніж працювати!

І пішов багатій топитися. Прийшов він на річку, роздягнувся, постояв на березі, а тоді наважився й шубовснув у воду. Та тільки занурився з головою, як злякався смерті. Щосили замолотив він руками й ногами, вплив на поверхню, а тоді вибрався на берег. Посидів трохи, віддихався, відхекався, одійшов від страху, а тоді знову шубовснув у річку. Але знову злякався, що може втопитися, і знову вибрався на берег. І так він кілька разів то кидався у воду, то вискакував на берег.

Неподалік од того місця, де топився і ніяк не міг втопитися багатій, гніздилися в очереті дикі гуси. Старі гусак і гуска здивовано поглядали на те, що діється на березі, а потім гусак не витримав і мовив:

— Дивний якийсь чоловік! Я підпливу до нього й спитаю, що він робить, чого без кінця то стрибає у воду, то вистрибує з води.

— Не чіпав би ти його, — заперечила гуска.

Але гусак не послухав її й сміливо підплив до багатія.

— Чоловіче добрий, — спитав він, — чого це ви то стрибаєте у воду, то вистрибуєте з води? Навіщо це робите?

— Я топлюся! — відповів багатій. — Бо в мене немає чого їсти.

— Я можу зарадити вам у біді, — мовив гусак і пірнув. А коли випірнув, то в дзьобі у нього блищав великий червоний самоцвіт. Гусак розтулив дзьоба, і коштовний камінь упав просто під ноги колишньому багатієві.

Як зрадив багатій! Він умить забув про те, що хотів топитися. Схопивши самоцвіт, помчав до міста, не подякувавши гусакові.

В місті він узяв за коштовний камінь великі гроші й знову став жити-поживати, горя та лиха не знаючи.

Чимало води в річці сплигло, а багатій жодного разу не згадав добрим словом свого рятівника, який повернув йому життя та багатство.

Одного дня по всій країні рознеслася звістка, що тяжко занедужала царська донька. Багато лікарів та знахарів бралось повернути їй здоров'я, але марно, бо ніхто з них не міг догадатися, яка смертельна недуга точить царівну.

Аж ось із Тибету прибув найзнаменитіший знахар. Оглянувши царську доньку, він сказав:

— Царівна може видужати, коли з'їсть серце дикого гусака. Але гусака треба принести живого. А то його серце втратить свою цілющу силу!

Цар невимовно зрадив і звелів оголосити по всій країні: той, хто перший спіймає й принесе дикого гусака, та ще й живого, дістане у винагороду палац і тисячу слуг.

Почувши це, багатій подався до річки, де колись зустрів диких гусей. Прибіг, сів на березі, заголосив розпачливо та й став кликати:

— Де ти, мій незабутній і добросердий рятівнику, де ти? Невже забув мене й не прийдеш на допомогу, нічим не зарадиш? Горе мені, нещасному! Горе мені!

Почув гусак голосіння, залишив своє гніздо та й підплив, як і колись, до багатія.

— Яке ж у тебе горе, чоловіче добрий? Яка біда, що ти так голосиш та тужиш? — спитав він. — За чим або за ким побиваєшся? І чи можу я тобі зарадити? Кажи, не соромся.

— Ой, не питай мене, ой, як же виповісти словами моє горе! — ще дужче заголосив багатій. — Коли б ти тільки знав, який я нещасний! Вийди на берег, стань біля мене, рятівнику мій, — і я розповім тобі все! Таке горе в мене, таке вже горе!

Гусак підплив до берега, вийшов з води, струснувся й підійшов до багатія.

Багатій шулікою кинувся на гусака, схопив його, затис під пахвою й мерщій подався до міста.

— Куди ж ти несеш мене? — спитав гусак. — Відпусти, а я подарую тобі ще коштовніший самоцвіт.

— Навіщо мені тепер твої самоцвіти, коли за твоє серце я матиму розкішний палац і тисячу слуг! А серцем твоїм посмакує сама царівна, щоб позбутися тяжкої недуги, яка точить її.

Заплакав гусак, і сльози його, капаючи на землю, перетворювалися на великі, коштовні перлини.

Очі багатія жадібно заблищали, й він нахилився, щоб позбирати ті перлини. Та тільки рука його торкнулася перлини, як приросла до землі.

Забувши про гусака, багатій простяг до перлини другу руку, але й вона приросла до землі.

Багатій уже не міг тримати гусака, і той відразу знявся в повітря й зник у високому небі. А багатій залентував не своїм голосом:

— Рятуйте, люди добрі, ой, рятуйте! Допоможіть мені!

Збіглися люди, стали відривати руки зажерливого багатія від землі, але де там! Чим дужче вони відривали руки, тим глибше вrostали руки в землю.

Раптом здалеку долинув гуркіт: Земля задвигтіла. За мить розлігся чийсь зляканий голос:

— Слони! Сюди біжать дикі слони! Тікайте хто може!

Люди кинулися врозтіч, а багатій репетував їм услід:

— Куди ж ви? Порятуйте мене, не кидайте самого!

Та ніхто навіть не озирнувся на його розпачливий крик. А тупотіння розлючених диких слонів усе ближчало й ближчало. Ось вони вже майже поруч...

Найбільший із слонів, певно ватажок, наступив своєю величезною ногою на багатія й розтоптав його.

Отак і не стало на світі невдячного, підступного, зажерливого багатія.

ДВІ МАТЕРІ, ДВІ ДОНЬКИ

Один ткач мав двох жінок і від кожної — по доньці. Першу звали Щаслива, а другу — Нещаслива. Ткач більше любив старшу жінку та її доньку Щасливу. Обидві вони байдикували, тільки те й робили, що спали та їли. А Нещаслива з матір'ю варили обід, прибирали в хаті, сукали пряжу; Щаслива та її мати давали їм трохи рису,

присмачуючи цю вечерю гіркими докорами.

Ось ткач постарів і помер. Старша жінка з донькою забрали собі всі його гроші й стали жити окремо від Нещасливої з матір'ю.

Щаслива та її мати щодня бігали на базар, купували ласощі, варили собі смачні страви.

А Нещаслива з матір'ю день і ніч пряли пряжу, ткали рушники чи й просто полотно. За цю виснажливу роботу їм платили кілька рупій, отож жили вони надголодь.

Якось їхню пряжу попсували миші. Мати Нещасливої розплутала нитки, склала в кошик і поставила на сонце, а сама зібрала білизну й пішла на річку прати. Нещаслива лишилася вдома стерегти пряжу.

Зненацька повіяв дужий вітер, підняв пряжу й поніс. Нещаслива залилася слізьми.

— Не плач, дівчино! Ходімо зі мною, я віддам тобі пряжу, — сказав вітер.

І Нещаслива побігла вслід за вітром. Дорогою трапився їй хлів з коровою.

— Дівчино добра, вичисти мій хлів! — попросила корова.

Нещаслива вичистила хлів, підстелила корові, дала сіна й води і знов побігла вслід за вітром.

Згодом трапилося їй бананове дерево.

— Дівчино добра, мене душить ліана, обірви її! — попросило дерево.

Нещаслива спинилась, обірвала ліану й побігла далі.

Згодом перестріло її дерево шеура.

— Дівчино добра, — каже дерево, — в мій стовбур повпиналися колючки. Повибирай їх!

Нещаслива обірвала колючки, відгребла з-під дерева опале листя, дала всьому лад і знов побігла вслід за вітром. Зустрілася їй лошиця.

— Дівчино добра, нарви мені трави, нагодуй мене! — попросила вона.

Нещаслива нарвала трави, дала лошиці й побігла далі.

І ось вона побачила багатий дім. На ґанку сиділа бабуся й сукала нитки. А з тих ниток тут-таки виходило по кілька гарних сарі. Це була не просто бабуся, а мати місяця.

— Підійди до бабусі, дівчино, попроси в неї пряжі, — шепнув вітер.

Нещаслива підійшла до бабусі, торкнулася її ніг, склала долоні й, піднісши їх до обличчя, вклонилася.

— Бабусю, — мовила вона, — вітер забрав у мене всю пряжу, і тепер мати розгнівається на мене. Дай мені трохи пряжі, бабусю!

Мати місяця відкинула пасма волосся, білого, як молоко, як місячне сяйво, й побачила перед собою молоду дівчину. Голос у неї був тихий і ніжний.

— Не поспішай, люба дівчино, — відповіла бабуся. — В моїй світлиці є сарі й покривала. Вибери собі, які схочеш, потім скупайся двічі в ставку, далі вернися до світлиці й пообідай. А тоді вже я дам тобі пряжу.

Дівчина ввійшла до світлиці, де лежало багато чудових сарі й покривал. Але вона вибрала собі ношені й уже прані сарі та покривало і пішла до ставка.

Тільки-но вона ступила у воду, як обернулася на красуню. Та на яку! Відколи світ світом, такої ніхто не бачив. Увійшла дівчина в ставок удруге — і на її руки та ноги самі собою наділися персні та браслети з діамантами, перлинами й самоцвітами.

Нешаслива вийшла із ставка й подалася до світлиці, де її вже чекав обід. Скільки там було страв! Дівчині й уві сні такі не снилися. Та вона скромно сіла край столу, з'їла трохи рису й вийшла до бабусі.

— Ось ти й прийшла, люба моя дитино, — мовила мати місяця. — А тепер відчини он ті двері й вийми зі скрині пряжу.

Нешаслива відчинила двері й побачила багато скринь — великих і малих, старих і нових. Вона вибрала найменшу, майже іграшкову стареньку скриньку й принесла до бабусі.

— Дитино моя, скринька мені не потрібна, — сказала мати місяця. — Тут лежить твоя пряжа. Вертайся, люба, до матері.

Нешаслива шанобливо вклонилася бабусі, взяла на плечі скриньку й вирушила додому. Діаманти й самоцвіти, що були на ній, освітлювали дівчині дорогу.

Незабаром перестріла її лошиця.

— Дівчино добра, підійди до мене, я хочу тобі щось подарувати, — мовила вона.

І подарувала Нешасливій гарне крилате лоша. А дерево шеура покликало:

— Дівчино добра, підійди ближче, я хочу тобі щось подарувати.

І подарувала Нешасливій горня із золотими монетами.

Бананове дерево сказало:

— Дівчино добра, підійди ближче, я хочу тобі щось подарувати!

І простигло Нешасливій величезне гроно золотих бананів.

А корова мовила:

— Дівчино добра, підійди ближче, я хочу тобі щось подарувати.

І подарувала Нешасливій чарівне телятко.

Дівчина поклала на лоша горня з монетами й золоті банани, взяла телятко за налігач і рушила далі.

А вдома дівчину вже давно розшукувала мати.

— Де ти, донечко? Озовися! — тривожно гукала вона. — А де ділася наша пряжа?

Побачивши доньку, мати скрикнула:

— Оце-то диво! Де ти була? І звідки ти все це принесла?

Вони міцно обнялися.

Нешаслива розповіла матері про свої пригоди, і вони пішли до Щасливої та її матері.

— Дивіться, — кажуть, — скільки добра подарувала мати місяця! Тепер ми всі заживемо щасливо. Нехай і Щаслива візьме собі трохи прикрас, тут вистачить!

Мати Щасливої витріщила очі й скривилася.

— Ще чого! — вигукнула вона. — Дуже нам потрібні ваші подачки! І без них обійдемося. Вдавіться своїм добром!

А сама подумала: "Грім би вас побив! Хіба моя донечка не народилася в сорочці? Та

вона завтра ж піде й принесе втричі більше!"

Нешаслива з матір'ю, розгублені, повернулися додому.

А вночі скринька відчинилася, і з неї вийшов царевич — наречений Нешасливої. Він сів верхи на коня, випив молока чарівної корови, — і хатину Нешасливої та її матері осяяло чудесне світло.

Тим часом Щаслива розклала на подвір'ї пряжу, посадовила матір стерегти її, а сама взяла вузол білизни й пішла на річку прати.

Незабаром налетів вітер і вкрав пряжу.

Щаслива побігла вслід за вітром. Дорогою зустрілася їй корова.

— Дівчино добра, — сказала корова, — вислухай мене!

Та Щаслива навіть не озирнулася.

Гукало її й бананове дерево, і дерево шеура, і лошиця. Та Щаслива ні на кого не звертала уваги, нікому не помагала, тільки сердилася на всіх та лаялася.

— Ніколи мені з вами морочитись! — казала вона. — Я поспішаю до самої матері місяця!

Нарешті прибігла вона вслід за вітром до будинку старенької.

— Чого ти тут сидиш, бабусю? — спитала Щаслива, ще не переступивши порога. — Дай мені скоріше все, що треба, а тоді вже сучи свою пряжу. Адже отій роззяві Нешасливій ти подарувала стільки добра!

Щаслива схопила пряжу та враз і порвала її.

— А ти не поспішай. Не поспішай! — вигукнула мати місяця. — Ти ще така юна, а зі старшими розмовляєш грубо. Ну гаразд, іди двічі скупайся та пообідай, а тоді вже дістанеш усе інше.

Не встигла бабуса доказати ці слова, як Щаслива кинулася в будинок, вибрала найкраще покривало, найновіше сарі, схопила горня з пахучим мастилом і мисочку з сандаловою олією, сім разів помазала собі коси, сім разів зазирнула в дзеркальце й аж тоді увійшла в воду.

Скупалася Щаслива раз — стала красунею, скупалася другий — і на неї наділися золоті прикраси.

Та їй цього було мало. Озирнулася вона й подумала: "Скупаюся й третій раз! Може, мені припаде іще щось?!"

Скупалася Щаслива втретє і — о жах! — все тіло в неї взялося темними плямами, коси переплутались і стали, як клоччя.

— Ой, лишенько! Що ж це зі мною діється?! — скрикнула Щаслива.

Плачучи кинулася вона до старенької — матері місяця.

— О, тепер я все бачу! — мовила та. — Бачу, що ти скупалася тричі! Не плач, сльозами не допоможеш. Уже пізно. Іди краще пообідай.

Проклинаючи стареньку, Щаслива пішла до світлиці. Наїлася досхочу солодкої рисової каші з молоком і солодких пиріжків та й вернулася до матері місяця.

— Ну, бабусю, годі мене мучити. Я йду додому. Давай мені все, що треба. Та хутчіш! Мати місяця показала їй двері, за якими були скрині, й мовила:

— Йди, вибирай сама!

Щаслива вибрала найбільшу скриню, яку тільки подужала підняти, поставила собі на голову й, проклинаючи бабусю та всіх її предків, нарікаючи на свою огидну подобу, вирушила додому.

По дорозі її хвицнула лошиця.

— Ой-ой-ой! — зойкнула Щаслива.

Дерево шеура стьобнуло її по обличчю гілкою.

— Ой, боляче! — вигукнула Щаслива.

Гроно бананів упало їй з дерева просто на плечі.

— Ой, помираю! — закричала вона.

А корова буцнула її рогами.

— Рятуйте! — не своїм голосом зарепетувала Щаслива. Побита, перелякана, вона нарешті прибігла додому.

А тим часом мати приготувала їй урочисту зустріч — прибрала в хаті, потрусила підлогу свіжим віттям, сіла й жде. Та, побачивши доньку, з жахом вигукнула:

— О горе! Що це з тобою? Яке страхіття!

Вона закотила очі, похитнулася і впала непритомна. Очумавшись, мати трохи заспокоїлась і сказала доньці:

— О нещасна, неси скриню до хати! Якщо з'явиться наречений, усе ще можна буде поправити.

І скриню поставили серед кімнати.

На ніч Щаслива одягла на себе намиста, браслети, персні, сьак-так розчесала коси, сіла й чекає. А мати пішла спати. Вночі скриня відчинилася, і з'явився наречений... На ранок Щаслива не відчинила дверей своєї кімнати.

— Що сталося? — стривожилася мати. — Вже пізно, чому вона не встає?

Гай-гай! Минув час умиватися й снідати, а доньки нема та й нема. Мати тихенько підійшла до дверей і прочинила їх.

Леле! Від Щасливої не лишилося й сліду — її проковтнув змій-удав, наречений зі скрині!

Не тямлячи себе від горя, мати похитнулася, вдарила головою об землю і вмерла.

ГОЛУБІВ ДАРУНОК

Край невеличкого села жив собі чоловік на ім'я Кіжаван. Був він дуже бідний, не мав ніякої рідні. На Кіжаван не журився, бо серед звірів і птахів у лісі було в нього багато друзів. А хіба журиться той, у кого багато друзів?

Кіжаван добре розумів мову звірів та птахів. Зустріне, було, когось із лісових мешканців, поговорить — і вже йому легше на душі. А птахи, вгледівши Кіжавана, вітали його радісним щебетом.

Жив селянин у невеличкій хатині. Якось він дуже зголоднів, а вдома їсти нічого не було. Взяв Кіжаван палицю та й пішов до лісу. Довго він там блукав, але додому повернувся ні з чим.

І раптом Кіжаван почув:

— Допоможи мені! Допоможи!

Оглянувся селянин і побачив край дороги голуба.

— Я не можу злетіти, врятуй мене! — благає голуб.

Кіжаванові стало шкода нещасного птаха. Він підняв його, обтрусив, пригорнув до себе та й пішов далі.

Вдома Кіжаван поклав голуба на постіль і сказав:

— Житимеш у мене, поки видужаєш. Я тебе не скривджу, не бійся. Шкода тільки, що нічим тебе нагодувати. В моїй комірчині порожньо...

— Не сумуй, — втішив Кіжавана голуб. — У лісі росте велике дерево манго. А в його дуплі лежить рис. Піди й візьми той рис.

Кіжаван подався до лісу. Йшов він, ішов, але дерева манго не видно та й не видно.

Стомився Кіжаван, сів перепочити. Коли дивиться — а манго стоїть просто перед ним! Зазирнув селянин у дупло — там і справді лежить трохи рису. А навкруги сяють діаманти й самоцвіти. Та Кіжаванові було до них байдуже. Нащо селянинові коштовності, коли їсти нічого?..

Взяв Кіжаван рис та й подався додому. Підходить до хатини — а на порозі сидить ще один голуб. Тільки-но Кіжаван прочинив двері, як голуб влетів у хатину й сів біля свого хворого товариша. Птахи радісно затуркотіли. Селянин висипав перед ними рис, і голуби заходилися дружно його клювати. А Кіжаван сів край ліжка й милувався ними.

Голуби склювали весь рис. А тоді другий голуб спитав селянина:

— Чого ж ти собі не залишив рису?

— Його й так було мало, — відповів Кіжаван. — Добре, що ви наїлися, а я потерплю, вже звик.

Голуб нічого не сказав, змахнув крилами й випурхнув у вікно. Незабаром він прилетів назад і поклав селянинові на долоню золотий перстень.

— Носи цей перстень на пальці, — сказав голуб. — Поки його носитимеш, матимеш усе, що забажаєш.

— Спасибі тобі, добрий пташе, — подякував Кіжаван. — Багато мені не треба — лише трохи хліба та молока.

Тільки-но він це мовив, на столі з'явилася чашка з молоком і окраєць свіжого запашного хліба. Кіжаван випив молоко, з'їв хліб, а рештки покритишив голубам.

Відтоді селянин живе щасливо. Все, що йому треба, дає перстень — голубів дарунок.

ГОРЩИК

Пішла якось самотня бабуса до гончара й купила чотири горщики. Вдома поставила їх рядочком на полиці, а сама взяла борошно й заходила пекти коржі.

Бабуса була зовсім старенька, недужа й ходила згорбившись. Руки її вже не слухалися. Місить вона тісто, думає про свою гірку долю та все зітхає.

— Ох, якби я мала синочка, — мовила нарешті старенька, — то було б кому жати пшеницю.

А горщики ніби зрозуміли її слова, враз загойдалися на полиці та стук-стук один об

один, стук-стук — наче розмовляють. А бабуся місить тісто та все зітхає. Тоді один горщик загойдався дужче, й старенька раптом почула:

— Матусю, я піду жати пшеницю!

Подивилася старенька в один бік, подивилася в другий — нікого немає. А голос знову промовляє:

— Матусю, дозволь жати пшеницю мені!

— Хто тут? Хто це балакає?

А горщик скок із полиці — і до бабусі:

— Це я, матусю, я!

Старенька подивилася на горщик, усміхнулась та й каже:

— От малий бешкетник! Як же ти жатимеш пшеницю?

— А ось побачиш! Дозволь, матусю, я швиденько впораюся!

І горщик, підскакуючи, викотився з хати.

Підкотившись до двору сільського старости, горщик гукнув:

— Агов, старосто! Найми жати пшеницю!

Староста примружив очі й засміявся:

— Жати пшеницю? Та тебе від землі не видно!

— А ти все ж таки найми! — не відступався горщик.

— Куди тобі! Котися своєю дорогою!

— А я кажу — найми! Де те поле з пшеницею?

Староста знов сміється:

— Ти диви — хоч і малий, а завзятий! Ну гаразд. У мене півсотні бігхів пшениці. Йди в поле й берися до роботи. Покажи, на що здатен.

Горщик покотився в поле, а за якусь хвилину прикотився назад.

Дивиться староста — пшениця вся вижата і в снопи зв'язана, а снопи складені на току.

Староста вражено вигукнув:

— Оце так! Я думав, роботи стане кільком наймитам на тиждень! А тут не встиг оком змигнути — пшениця вже на току!

Почухав він потилицю та й каже до горщика:

— А ходи-но, друже, сюди. Треба ж якось розрахуватися з тобою за роботу.

Горщик крутнувся на місці й мовить:

— Я не кваплюся. Обмолотиш пшеницю, тоді й розрахуєшся. Даси мені горщик зерна.

Скупий староста дуже зрадів, що платити доведеться так мало. Майже задурно вижав горщик поле! Хіба ж то плата — горщик пшениці за таку роботу!

Проте не був би він староста, якби не заходився торгуватися.

— Як?! Аж горщик пшениці за те, що вижав одне-однісіньке поле? Та гаразд уже, хай буде по-твоєму. Приходь після обмолоту, дам тобі горщик пшениці.

Горщик покотився додому.

Обмолотив староста пшеницю, провіяв і в комору зсипав. Чекає, коли горщик

прийде по зерно. А той не загаявся — вже й котиться. Прикотився та й каже:

— Старосто, старосто, сип у мене пшеницю!

Заходився староста насипати у горщик пшеницю. Сипле, сипле, а по вінця ніяк не насипле. Підсипав іще, дивиться, — а зерна знов тільки на денці. Взяв староста більший совок і став швидше черпати пшеницю з комори. Минає година, друга, у старости вже й чуб упрів, а горщик усе одно майже порожній.

Довелося старості вишкребти всю пшеницю із засіків, поки він насипав горщика по вінця.

Засапався староста, упрів. Від жадібності й злості обличчя в нього аж перекривилося. Такий невеличкий горщик, а вся пшениця в нього влізла!

"Щось, видно, тут не чисто", — подумав староста. Жаль йому розлучатися з своєю пшеничкою, ой жаль! Але він мовчав, рота не розтуляв. Та й що тут казати? Адже сам обіцяв заплатити горщик зерна.

Тим часом повз старостин двір проїздив селянин. Горщик гукнув до нього:

— Гей, земляче, підвези-но мене додому! А то важко стало мені котитися. Я заплачу тобі пшеницею.

Селянин підсадив горщика на віз та й поїхав. А коли приїхав до хати старенької, горщик закричав:

— Матусю, відчиняй! Я привіз пшеницю!

Відчинила старенька двері: перед нею стоїть горщик, з горою насипаний пшеницею. Не встигла вона розтулити рота, коли бачить: в усіх глечиках, у горщиках, у комірчині й навіть у дворі — скрізь повно-повнісінько пшениці.

Заходилася бабуся обід варити. Та от біда — ненароком обпекла собі руку. Побачив це горщик та й каже:

— Годі тобі, матусю, самій хазяйнувати. Пора й відпочити. Ось піду я шукати собі наречену. Одружуся, і невістка помагатиме тобі.

Вирушив горщик шукати собі наречену. Котиться по дорозі, підскакує. Коли бачить — сидять край дороги люди, відпочивають. "Мабуть, з весілля повертаються", — подумав горщик.

Тут наречений відійшов убік і став чогось шукати. Горщик підкотився ближче й наповнився по вінця холодною чистою водою. Побачив горщика наречений — і враз до нього. Та тільки-но хлопець схопив його, горщик прилип йому до рук. Хоч як намагався наречений відірвати горщика — все було марно.

— Дай, що попрошу, тоді й відпущу! — каже горщик. — Дай, що попрошу, тоді й відпущу!

Наречений, злякавшись, був ладен на все.

— Чого тобі треба? Кажи!

— Віддай наречену!

Наречений злякався ще дужче.

— Гаразд, — каже, — бери наречену, тільки мене відпусти.

Забрав горщик наречену й покотився додому. Підкотився до свого двору й гукає:

— Матусю, відчиняй! Твій горщик наречену привів!

Вийшла старенька з хати, дивиться — справді, стоїть горщик, а біля нього дівчина. Запросила її бабуса в дім. І стали вони жити в щасті, мирі та злагоді.

Якось горщик каже:

— Стара ти вже стала, матусю. Важко тобі сухий хліб їсти. Треба буйволицю придбати, щоб вона тобі молоко давала.

І горщик покотився до двору старости. Вибрав добру буйволицю й прилип до її вим'я. Буйволиця хвицає, крутить головою, та звільнитися від горщика ніяк не може. Зірвалася вона з налігача й кинулася бігти. Бігла, бігла, аж нарешті спинилася якраз перед горщиковим двором. А горщик і гукає:

— Матусю, відчиняй! Я тобі буйволицю привів! Загнали вони буйволицю в двір та й прив'язали.

Стали вони жити всі разом у щасті, мирі та злагоді. Буйволиця давала молоко, невістка порала хату й двір, а старенька не знала клопоту. Горщик дбав про те, щоб у них всього було вдосталь. Бабуся не могла ним нахвалитися, і їй здавалось, що по хаті бігає її власний синочок. Невістка часом аж сміялася, дивлячись, яка щаслива бабуся.

А горщик тільки вдень був горщиком; уночі він обертався на гарного молодика. Адже він був зачарований.

Три інші горщики дивилися на всіх з полиці й постукували один об один, ніби раділи їхньому щастю. А коли до хати залітав вітерець, із горщика долинали звуки, схожі на дитячий лепет.

РОЗУМНІ СИНІ

Мав один торговець чотирьох синів. Коли хлопці вирости й настав час їх одружувати, батько вирушив шукати їм гожих наречених.

Приїхав торговець до міста й зупинився біля ставка. Незабаром прийшли по воду дівчата. Одна з них була дочка відомого в місті багатія-купця. Набрали дівчата води, поставили собі глеки на голови й рушили назад. В усіх дівчат глеки були нові, гарні, тільки дочка багатого купця несла надщерблений глек.

— Батько в тебе — перший багач, чого ж ти ходиш по воду з розбитим глеком? — питають подруги.

— Це правда, батько в мене багач, — відповідає дівчина. — Та хто зна, за кого мене віддадуть заміж — за багатого чи за бідного? Тому я, поки незаміжня, хочу звикнути і до багатства, і до бідності.

Дівчата пішли. Торговець чув цю розмову. Він дуже зрадів і вирішив узяти розумну дівчину за дружину своєму синові.

Він рушив слідом за нею, прийшов до її будинку і звернувся з своєю пропозицією до купця. А той саме шукав для дочки гідного нареченого. Батьки тут-таки домовилися про весілля.

Купець повернувся додому й покликав синів.

— Знайшов я наречену, — каже. — Не знаю тільки, кого з вас першого одружувати?

— Нехай одружується старший брат, а нам його жінка буде за рідну сестру, — в

один голос сказали молодші брати.

І справив торговець старшому синові весілля.

По якімсь часі надумав торговець узнати, котрий з його синів найрозумніший. Дав він кожному по сто рупій і каже:

— Купіть собі, хто що схоче.

Взяли брати гроші й пішли. По дорозі їм трапилося озеро. Сіли вони коло озера відпочити, попоїли та й розійшлися в різні боки — шукати те, що припаде кожному до душі.

Найстарший син купив собі дзеркало. Але не просте: коли в його власника вдома хтось помирав, дзеркало відразу це показувало.

Другий брат купив піднос. Але не простий: досить було тільки накрити його — і на ньому з'являлися найсмачніші страви.

Третій брат купив чарівну шкуру: коли на неї сідали, вона підіймалася над землею і в одну мить переносила господаря туди, куди той наказував.

А менший брат купив чарівну паличку: досить було доторкнутися нею до мертвого — і той одразу оживав.

Зійшлися брати знов біля самого озера й почали показувати один одному покупки. Накрили вони піднос — і на ньому одразу з'явилися чудесні страви. Брати наїлися досхочу. Один із них випадково поглянув на дзеркало й побачив, що вдома померла дружина старшого брата. Стали брати плакати. Потім третій брат звелів усім сісти на шкуру. Посідали й за мить були вже вдома. Менший брат доторкнувся чарівною паличкою до покійної, і та відразу ожила.

Всі дуже зраділи, і брати заходилися показувати рідні свої покупки. А торговець щасливий був узнати, що всі його сини такі розумні.

З ЧУЖОГО РОЗУМУ НЕ ЖИВИ

Жили колись на світі старий із старою. Дітей вони не мали, тож не дивно, що нудилися й без кінця нарікали на долю.

Якось сиділи вони невеселі на своєму городі, де на грядках росли гарбузи, і старий скрушно зітхнув:

— Ех, якби ж то в нас був синочок...

Тільки старий це вимовив, як до нього з грядки підкотився гарбуз і вигукнув:

— От я вам і буду сином!

Поглянув на нього старий, здивувався: чи ти ба — гарбуз, а розмовляє людським голосом! Та все ж неабияк зрадів гарбузові, наче й справді рідного сина знайшов.

Взяли старий зі старою сина-гарбуза і стали жити втрьох у хижці. Старий і стара на полі цілісінький день, а синок-гарбуз їм їсти варить та в поле носить. Не натішається сином-гарбузом названі батьки, люблять його, леліють, як рідного сина.

А синок усе ріс та ріс. Аж настала пора йому женитися. Прийшов він якось у поле до батьків та й каже:

— Шукайте, тату й мамо, мені наречену!

Ті спершу тільки засміялися, а тоді й посмутніли:

— Та яка ж дівчина, синку, вийде заміж за тебе?

— Коли так, то не сумуйте, — заспокоїв їх син-гарбуз. — Я сам знайду собі дружину. Ось побачите, що я одружуся з царівною!

Зібрався син-гарбуз і подався у світ білий шукати собі наречену. Довго ходив-бродив він, багато країн пройшов, багато всяких див, аж ось опинився в одному царстві, де правив цар, у якого було семеро дочок. А цар той саме покликав до себе всіх дочок і спитав у них:

— А скажіть мені, донечки мої любі, чиїм розумом ви живете?

— Твоїм, таточку! — в один голос гукнули шестеро дочок. — Якби ти не був царем, не був нашим батьком, то хіба б жили ми в таких розкошах, у такому багатстві, хіба жили б щасливо!

Цареві приємно було чути ці слова. Проте сьома донька, найменша, нічого не відповіла на батькове запитання.

— А чого ж ти мовчиш? — спитав цар. — Ти хіба не моїм розумом живеш?

— Ні, тату, — щиро мовила та. — Я своїм розумом живу.

Царя і вразили, і розгнівили доньчині слова. Він аж на обличчі змінився; очі його спалахнули.

— Он як ти цінуєш батьківський розум та ласку! Ти, бачу, загордилася й запишалася! Вже й батька ні за що маєш! Ну гаразд, побачимо, що пошле тобі доля!

І цар звелів віддати найменшу царівну за того, хто вранці перший підійде до царського палацу.

Найменша царівна не злякалася батьківської погрози — вона була горда й твердо трималася свого слова.

А тим часом юнак-гарбуз блукав столицею і вранці, як на те, опинився біля царського палацу. Цар здосвіта вже сидів біля віконця й виглядав, хто ж нагодиться перший. Побачив юнака-гарбуза і мерщій гукнув найменшу доньку:

— Он поглянь, який чоловік судився тобі!

— Що ж, я згодна, — покійно відповіла царівна.

Відгуляли бучне весілля. Молодята подалися до дому молодого. Цар за донькою не дав ніякого посагу, провів їх без усяких почестей; царівні та її чоловікові-гарбузу довелося йти пішки.

Йшли вони так, ішли, натомилися й зголодніли. Коли це бачать — росте при дорозі хлібне дерево. Зрадів чоловік-гарбуз і сказав:

— Я зараз залізу на дерево, натрушу плодів, а ти збирай!

Так вони й зробили: чоловік-гарбуз струшував плоди, дружина збирала. Потім чоловік-гарбуз почав злазити на землю. Зненацька він оступився й полетів сторчголов униз. Вдарився об землю й розколовся навпіл.

Царівна залилася сльозами:

— Бідна моя голівонько! Що ж мені тепер робити? Ой, де вже мені жити своїм розумом!

Голосила так вона, пригадуючи, як розгнівався на неї рідний батько, як

насміхалися рідні сестри, розкаювалась, що не послухала їхньої ради, що так відповіла батькові.

Так тужила та голосила вона — аж коли почула біля себе знайомий голос:

— Не побивайся, дружинонько, люба! Я не помер, не розбився, я тільки перевдягнувся!

Глянула царівна, а перед нею стоїть її чоловік, уже в людській подобі — гарний, веселий, ставний. Нетямлячись від щастя, царівна кинулася йому на шию.

Звістка про це диво рознеслася по всіх усядах. Докотилася вона й до царя. І він з царською сім'єю вибрався в гості до зятя, не вірячи, що таке може бути. Та коли приїхав і на власні очі побачив, що так і є, як люди кажуть, став на всі лади вихвалити меншу доньку, яка живе своїм розумом. А шість її сестер дивилися на неї та на чоловіка, заздрили і карталися: мовляв, чого ми й собі не казали, що живемо своїм розумом; тоді б і ми мали красенів-чоловіків... Менша сестра своїм розумом он чого добила, а ми лишилися ні з чим!

Та й цар жалкував, що негарно повівся з донькою. Хотів віддати їй півцарства, щоб хоч якось спокутувати свою провину, але донька відмовилася, сказавши:

— Ні, тату! Краще вже ми житимемо своїм розумом!

Бо й справді: треба свій розум мати, а не в людей позичати!

СОНЦЕ, ВІТЕР І МІСЯЦЬ

Була собі колись мати Зірка, і мала вона трьох дітей — Сонце, Вітер і Місяць.

От якось виріядилися Сонце, Вітер і Місяць до дядька Грома та тітки Блискавки в гості.

Зібралися й пішли. А мати лишилася вдома на господарстві.

Сонце та Вітер були невдячні діти, думали тільки про себе. В гостях вони добре наїлися, а про матір і не згадали.

А Місяць був добрий син, чуйний, сердечний. Щоразу, як до столу подавали нову страву, він ховав трохи й для матері.

От вернулися діти додому, мати їх і питає:

— Чим вас там пригощали? А мені ви принесли що-небудь?

Сонце відповідає:

— Я наїлося досхочу, а тобі нічого не принесло. Хіба ж я задля цього в гості ходило?

Вітер каже:

— Я до дядька з тіткою теж не за тим у гості ходив, аби додому щось нести. Зате сам я добре пообідав.

А Місяць виклав на стіл усе, що приніс із собою. Вийшов такий обід, якого в їхньому домі ніколи не бувало.

Тоді Зірка повернулася до Сонця та й каже:

— Ти думало тільки про себе, щоб тобі добре було. За це я зроблю твоє проміння таким палючим, що люди, побачивши тебе, запліщуватимуть очі й запинатимуть голови.

Потім Зірка мовила до Вітра:

— І ти такий само жадібний: про матір теж не згадав. То вий же тепер палючою спекою. Ніхто тебе не любитиме, всі одвертатимуться від тебе.

А Місяцю Зірка лагідно сказала:

— Любий мій сину! Ти не забув про матір, подбав про неї. Ти будеш ясным і прохолодним, і всі люди любитимуть тебе.

Ось чому індійське сонце таке гаряче, вітер такий палючий, а місячні ночі — ніжні й прохолодні.

СЛУГА ЗА ГРІШ

Жив-був цар і мав він трьох синів. А ще був у нього великий пишний садок, і яких тільки дивовижних дерев та квітів не було в тому садку! Та от біда — коли садок укривався цвітом, звідкись вихором налітали коні, трошили дерева, толочили траву й квіти. Сердився цар, наказував сторожі очей не стуляти, садок пильнувати, однак ніщо не допомагало — знову налітали коні, ламали все, топтали, трошили, плюндрували.

І тоді по всій державі забили в барабани, загукали глашатаї.

— Гей, люди добрі, слухайте царську волю! Хто лютих коней половить, того в нагороду царством обдарують!

Почули царевичі батьків указ і сполошилися. Поговорили, порадилися між собою й вирішили самі садок стерегти, самі коней-лиходіїв ловити. Бо якщо хтось інший коней половить, вони позбудуться царства, муситимуть або коритися новому цареві, або піти світ за очі.

І стали вони по черзі стерегти садок. Перший пішов старший брат. Всеньку ніч не спав, по садку ходив, а під ранок задрімав. І відразу ж налетіли лихі коні, все потрошили, поламали, витоптали та й помчали геть. Старший син прокинувся, дивиться — садок поламаний, потоптаний, потрощений. Зітхнув він гірко, та що вже тут вдієш!

Наступної ночі пішов стерегти садок середульший брат. Всеньку ніч не стулив очей, а вдосвіта присів на хвилю й не помітив, як заснув. І знову налетіли коні, все поламали, потоптали, пом'яли й помчали геть.

Средульший брат аж похолов.

"Пропало наше царство! Не зумів садка встерегти! А на меншого брата надії ніякої", — подумав він.

Третьої ночі пішов стерегти садок менший царевич. Став він думати, як би його не заснути. Бо ж розумів — коли засне хоч на мить, потопчуть садок люті коні! І придумав царевич хитрість: розрізав мізинець, посипав ранку сіллю з перцем і почав стерегти садок. Де вже тут заснути, коли мізинець щемить, вся рука ние! Ліг він у високу траву, зачаївся. Болить йому палець, однак лежить царевич тихо, не ворухнеться. А коні-розбійники як уродилися — мчать до садка. Та царевич був насторожі, зірвався на ноги, схопив ватажка коней і вмить його стриножив. А табун помчав геть.

Став просити кінь, щоб відпустив його царевич, та хоч як просив, хоч як молив — царевич був неблаганний.

— Ну що ж, твоє зверху, — мовив нарешті кінь. — Чого хочеш, проси, будь-яке твоє

бажання я сповню.

— Нічого мені не треба, — відповів царевич, — тільки щоб садок квітнув на радість батькові, щоб ніхто його не топтав.

— Гаразд, так і буде, — сказав кінь. — До того ж я хочу зробити тобі добру послугу.

Кінь висмикнув з гриви кілька різнобарвних волосин і дав царевичу:

— Дарую тобі ці чарівні волосини. Візьмеш одну, простягнеш до сонця — і враз постане перед тобою могутній кінь з дорогою вуздечкою та розкішне вершницьке вбрання. Яку волосину вибереш, такої масті й буде кінь, такого кольору вуздечка та вбрання. А кінь той за будь-якої біди тобі допоможе. Ти задоволений моїм подарунком? Відпусти ж мене тепер на волю...

Відпустив його царевич, дивиться — і очам не вірить! Садок буяє, трави піднімаються, гілки випростовуються, плоди наливаються солодким соком. Гнеться важкими гронами до землі прозорий виноград, крізь смарагдову зелень яріють гранати, вітерець ширить довкола ніжні пахощі манго, медово пахнуть квіти й трави. Не обдурив-таки кінь!

І відразу біль у пальці вщух. Упав царевич на молоду зелену траву й міцно заснув.

Вранці пробудився царевич і згадав про кінські волосини. Взяв білу волосину, простяг її до сонця — і став перед ним білий кінь й біле вбрання. Вдягся царевич, скочив на коня та й помчав до палацу. Розповів батькові й братам усе, що трапилось. Цар глянув — справді: садок квітне ще буйніше, ніж доти, — і невимовно зрадів. А старші брати, навпаки, засмутилися, розсердилися на меншого, що розумнішим за них і спритнішим виявився. Куди це, мовляв, годиться, щоб на царство став брат-дурник, а вони були в нього на побігеньках! Краще вже піти світ за очі, поки не пізно, а то він буде безперестану над ними глумитися та збиткуватись!

Побачив царевич, що брати його збираються йти з дому, і до них:

— Куди ж ви, брати любі, навіщо мене покидаєте? Яка мені радість самому тут лишатись і царювати? Коли вже так, то і я з вами!

— Тебе ще нам бракувало! — сердито відказали брати. — Чи мало ще тобі почестей? Став царем, то царюй! А нам хоч людям на очі не потикайся від ганьби та сорому!

Мовили так вони та й пішли, куди очі світять. А менший — і собі слідом за ними. Ідуть вони так, ідуть — старші брати попереду, а менший позаду.

"От причепа! — дратуються брати. — Чого йому ще від нас треба?"

Терпіли вони, терпіли, а тоді не витримали:

— І чого ти плентаєш за нами, як той хвіст? Іди собі в свою державу, царю пресвітлий! Народ, певно, жде не діждеться тебе! Чого тобі треба від нас, бідних та злиденних?

— Лайте мене, сваріть, що хочете зі мною робіть, а не вернуса я додому без вас, та й край!

— Ну, то слухай, що ми тобі скажемо! Повернемось лише тоді, як ти даси слово в усьому нас слухатися, чинити так, як ми звелимо. Інакше ноги нашої там не буде!

— Згоден, — покірно мовив царевич, — згоден на все!

І всі троє повернулися додому. Старші брати взяли найгіршу мушлю, нанизали її на нитку й повісили на шию меншому братові.

— Віднині ти будеш нашим слугою! — заявили вони. — Митимеш посуд, казани чиститимеш, підлогу замітатимеш, воду носитимеш, їжу варитимеш, хороми прибиратимеш, одяг пратимеш та ноги нам розминатимеш. І багато чого іншого робитимеш, що ми звелимо тобі!

І став менший царевич прислужувати братам. Ходив біля них ревно, дбав про них, як міг, догоджав їм. А тим того й треба: розважаються собі, веселяться та над рідним братом збиткуються. Кликали його не інакше, як слуга за гріш, — мовляв, така йому красна ціна. Куди брати не йдуть, слугу-брата беруть, наче на повідку ведуть!

Якось надумали брати податися на полювання. Гасали верхи по лісу, полювали, аж поки забрели в чарівну й мальовничу місцину. Вирішили тут перепочити, а слугі своєму звеліли поставити шатро.

А неподалік стояв гарний палац, у якому жила красуня-царівна. І глашатаї саме оголосили скрізь, що вийде вона заміж за того, хто доскочить на коні до її високого балкона і на льоту кине в неї м'ячем. Приїздили царевичі-женихи з усіх усюд, пробували виконати царівнину умову, але жодному не вдалося цього зробити.

— Ану-бо спробуймо! — загорілися брати.

Поскакали вони до палацу. Шмагали та підстрожували коней, намагаючись дострибнути до балкона, де сиділа царівна. Високо злітали буйні коні, та все ж не могли дострибнути до балкона.

— Дозвольте спробувати й мені! — попросив менший брат, їхній слуга.

— Та чи ти при своєму розумі? — підняли його на сміх брати. — Бач: дурник-дурник, а й собі хоче одружитися з царівною! Де вже тобі дострибнути, коли ти й коня до пуття не вмієш осідлати! Сиди собі краще нишком і не рипайся, не роби себе, а більше нас, посміховиськом!

Змовчав менший брат, а коли брати подалися на полювання, взяв зелену волосину, простяг до сонця — і вмить постав перед ним зелений кінь у зеленій вуздечці та ще й вбрання зелене. Перевдягнувся царевич, сів на коня, вихором промчав понад балконом, кинув м'яча і влучив просто в царівну. Царівна озирається — ніде нікого!

І оголосила вона тоді, що вийде заміж за того, хто зуміє злетіти на коні до балкона й попаде в неї м'ячем не раз, не два, а сім разів, тобто цілий тиждень поспіль. Бо кортіло їй дізнатися, хто ж він такий, отой молодець, що виконав її умову, але не схотів постати перед її очі.

У наступні дні простягав царевич до сонця червону волосину, потім — жовту, синю, золотисту, чорну, руду. Яку волосину він простягав, такої масті кінь і з'являвся перед ним, такого ж кольору були вуздечка і вбрання. Стрілою мчав царевич повз балкон, кидав у царівну м'ячем і зникав, ніким не помічений. Крутить головою царівна, а нікого не видно — ні коня, ні вершника. Що за дивина!

І звеліла царівна оголосити, що відітне мечем голову тому, хто іще хоч раз насмілиться дострибнути до її балкона й кинути в неї м'ячем.

Та царевича й це не злякало: простяг він до сонця білу волосину, вдягнув біле вбрання, скочив на білого коня з білою вуздечкою і знову злетів до самісінького балкона. А царівна стоїть на балконі, на всі боки озирається, пильнує сміливця. Кинув царевич м'яча і навмисне трохи притримав коня. Помітила його царівна й змахнула мечем. Царевич нахилився, і тільки лезо меча торкнулося його голови, дав коневі остроги й наче розтанув у синьому небі.

Меч лиш ковзнув по його чолі.

Так царівна поранила спритного царевича, а не відтяла голови, як обіцяла. Вона відразу розіслала по всій країні гінців шукати юнака з раною на голові. Хоч хто траплявся гінцям на дорозі, з кожного вони зривали чалму, тюрбан чи шапку й дивилися, чи немає на голові рани, порізу, бодай подряпини. Обнишпорили все місто, але такого юнака не знайшли.

Царські слуги поверталися ні з чим. Коли це зустрівся їм жалюгідний жебрак у смердючому дранті, обліплений мухами. Зірвали з його голови шматину — і очам своїм не вірять: свіжий поріз! Вони аж у поли вдарилися. Що, мовляв, скаже царівна, коли побачить, якого жениха привели? Чи не покарає вона їх?

Подумали, погадали вони та й дали жебракові спокій. Прийшли в палац і повідомили цареві, що так і так, усе місто перевернули, кожен куточок оглянули, жодної людини не пропустили — немає пораних мечем царівни. Всяких голів надивились — гладеньких і шишкуватих, круглих і довгастих, зарослих і лисих, але ні в кого не виявили свіжої рани чи хоча б порізу. Правда, наостанок трапився бруднющий жебрак з раною на голові, ніби й від меча. Та хіба той відразливий жебрак може бути женихом царської доньки?

— Мерщій схопіть жебрака й приведіть до мене! — звелів цар. — Нехай царівна нарікає сама на себе за свою впертість! Якого хотіла жениха, такого й матиме!

Слуги побігли виконувати цареву волю.

Хоч і глузували з нього брати, проте менший царевич дуже любив їх. Він знав, що коли одружиться з царівною, то брати повмирають від заздрощів. Тому і вдягнувся в лахміття, а тіло обмазав грязюкою з медом, щоб на нього й дивитися було гидко. "Такого мене ні в чому не запідозрять; якщо ж навіть схоплять і приведуть до царівни, то вона, побачивши мене, сама зречеться своїх слів", — розважив він.

Та цар розважив інакше. Коли привели жебрака й зірвали з нього ганчірку, цар одразу побачив, що жебрак поранилий мечем його доньки.

Цар розгубився. "От халепа, — подумав він. — І чого ото я розгнівався на доньку та звелів привести цього волоцюгу? Адже й справді цей жалюгідний жебрак — її жених!"

Але нікуди дітися — довелось цареві готуватися до весілля...

Наказав він зліпити для молодих подалі від царських хоромів малесеньку хижку.

На весіллі жебрак удав із себе ще й німого, і це ще більше засмутило царя. Покликав він через кілька днів свою доньку й мовив до неї:

— Не ганьби мого імені та честі! Щоб і ноги твого чоловіка в моєму палаці не було!

І наказав носити щодня молодим по мірці вівса, щоб годувалися.

Прийшли молоді в свою оселю, і попросила царівна чоловіка помитися та перевдягтися. Той так і зробив. Побачила царівна, який він чистий став і гарний — очам своїм не повірила.

— Ти ба, яке диво ховалося серед ганчір'я та бруду! — вигукнула вона.

А чоловік лиш усміхнувся у відповідь — таємниці своєї не розкрив. У царівни було ні мало, ні багато — семеро братів, і щодня вони вирушали на полювання. Захотілося пополювати й царевичу.

— Піди до батька, — попросив він дружину, — нехай дасть і мені коня та зброю. Чим я гірший за твоїх братів? Я теж хочу полювати.

Не хотілося царівні йти до батька, не забула вона його прикрих слів про чоловіка, але й засмучувати чоловіка не хотілося. Тож прийшла вона до царя та й каже:

— Мій чоловік теж хоче полювати. Дуже прошу, дайте йому якусь зброю і коня.

— Бачу, він зовсім знахабнів! — скипів цар. — Волоцюга, жебрак, а й собі туди ж — у мисливці! З царськими синами надумав змагатися!

Царівна мовчала, не сміючи підвести очей.

Та згодом цар трохи заспокоївся і звелів дати зятеві віслюка та нікудишнього поламаного лука.

— Який вершник, таке йому й спорядження! Ото вже нагасається, ото дичини наполює! — сміялися придворні.

Подалася царівна додому похнюплена, поламаний лук несе, віслюка за собою веде. А повз неї прогарцювали на баских конях семеро її братів-царевичів на полювання.

Узяв слуга за гріш лук, сів на віслюка та й поїхав слідом за царевичами. А ті навмисне не квапляться, хизуються та все озираються, жартують та глузують з цього. А слуга за гріш ще й кривляється, мов блазень, царевичів потішає: дивіться, мовляв, який я дурник! Тримає і лук не так, як треба, і на віслюку сидить обличчям до хвоста. Царевичі аж за животи хапаються від сміху, а слугі за гріш хоч би що.

— Бійся, всякий звіре, — глузують царевичі, — бо вийшов на полювання мисливець з мисливців! Тікай, якщо тобі життя любе!

Свищуть, галайкають царевичі, сміються... А коли натішилися, насміялися вдосталь, підострожили коней і помчали до лісу. Залишився мисливець па віслюкові один, далеко позаду. Проїхав він іще трохи, відпустив віслюка, дістав чарівну зелену волосину, простяг до сонця, і постав перед ним зелений кінь. Стоїть, гривною могутньою стріпує, землю копитом рие, смарагдовою вуздечкою подзенькує. А поруч — зелене вбрання та все спорядження мисливське. Перевдягнувся слуга, скочив на коня — і навздогін за царевичами.

А тим часом семеро царевичів вистежили звіра, помчали за ним, але де там: утік він у непролазні хащі! Цілісінький день ганялися за ним, вистежували, продиралися крізь лісові нетрі, повзли, підкрадалися, стріл не шкодували, а все марно. Не помітили, як і вечір запав; довелося їм ні з чим повертати назад. Зате слуга за гріш вполював багато чого: і оленя, і дикого кабана, і тигра, і навіть лева. А що не міг усю здобич забрати з собою, то взяв тільки ріг оленя, ікло кабана, хвіст тигра та кіготь лева й

рушив додому.

А семеро царевичів повертаються сердиті, невдоволені полюванням, один одного звинувачує у невдачі. Коли раптом хтось із них радісно вигукнув:

— Стійте, бачу оленя! Цур мій!

Відразу ж інші брати закричали навперебій:

— Кабан, мені кабан попався!

— А мені тигр! Тигр!

— А ось і лев! Ура, підстрелив! Убив!

А то семеро братів наткнулися на здобич, що її залишив царевич-слуга. Накинулися на неї, розхапали, хто що міг, і рушили додому, раді-радісінькі, пишаючись своєю мисливською спритністю та хоробрістю. Подалися прямісінько до царя, показують здобич, розповідають, аж захлинаються, як то вони вміло та спритно вполювали її. А цар і собі радіє, не напишається синами, вихваляє їх на всі лади.

А слуга за гріш тим часом потрюхикав на віслюкові до своєї хижки, зайшов та й мовить дружині:

— Вдалося полювання твоїм братам, з багатою здобиччю повернулися! А я хоча б дрібноту яку вполював! Піди до них, може, дадуть хоч трішки м'яся, бо дуже вже хочеться поласувати свіжиною!

Не хотіла царівна, а таки пішла до царського палацу, стала просити дружин своїх братів:

— Вділіть і нам дещицю зі своєї здобичі, зробіть таку ласку!

— А більше нічого не хочеш? Посоромилася б жебрати! — накинулися ті на царівну.

— Іди жуї свій овес, а до чужої таці рук не тягни! Краще розкажи нам, що там твій дурник уполював, яку здобич приніс? Певно, всього надбав — адже на віслюкові на полювання їздив!

Царівна мовчки слухала їх, але не йшла.

— То ти довго ще нам очі мулятимеш? — знову напустилися на неї дружини братів. — Довго ще стовбичити тут будеш? У нас і без тебе клопоту вистачає — он яка купа м'яса, і все треба зварити та посмажити!

Царівна із слізьми на очах пішла додому.

— Нізащо вже не піду до них! — заявила вона чоловікові. — Не хочу принижуватись перед ними!

Якось царівна з чоловіком гуляли в лісі. Коли бачать — стоїть у глушині хатина. Зайшли вони в неї перепочити. Царівна взялася готувати обід. А поблизу якраз полювали семеро царевичів. Потомилися, ледве не падають, та ще спрага мучить. Аж раптом помітили хатину, а над нею димок в'ється. Зраділи, сил їм відразу додалося, кинулися до неї, щоб скоріше води напиться, — а на порозі вже стоїть слуга за гріш.

— Води, скоріше нам води, бо помираємо від спраги! — ще здалеку закричали царевичі.

— Заходьте ж, заходьте в хату, гостоньки дорогі, відпочиньте з дороги!

— Ой, дай нам тільки водиці! Більше нічого не хочемо!

— Та що ви, що ви! Як можна пісною водою таких гостей пригощати? Ні, вам треба й підобідати! Тож заходьте, влаштовуйтеся зручніше, от-от і обід поспіє!

Нічого діяти, зайшли брати в хатину, розсілися, чекають обіду. Невдовзі господар приніс всіляких наїдків. Пообідали брати, хоч і не дуже шматок у горло йшов — так пити хотілося. А від гострих присмак іще дужче стала дошкуляти спрага.

Вніс нарешті господар величезний глек і мовив:

— Приніс я для вас, спраглих, повний глек холодної джерельної водиці. Але напитися дам тільки за однієї умови: якщо кожен з вас дасть мені поставити вам тавро на голові! Тоді пийте, скільки кому влізе!

Мусили царевичі погодитися. Слуга за гріш розжарив на вогні грошову монетку й кожному з братів поставив на голові тавро. А потім пріли вони холодну, чисту, запашну воду, забувши про все. Ледве відірвалися від глека, а тоді рушили додому.

Слуга за гріш і його дружина теж повернулися в свою хижку. Минув день, потім другий, а на третій пішов слуга за гріш до царя.

— Пресвітлий царю, — винувато мовив він, — ваші сини тяжко скривдили мене, а я покарав їх за це, може, й надто жорстоко! Ваші сини пограбували мене, і я їх покарав!

— Як? — сторопів цар, не збагнувши, про що йдеться. — Пограбували? Хто? Кого? Мої сини? Що ти зробив з царевичами, негіднику? Та як ти смієш наговорювати на них? Де таке видано, щоб царевичі оббирали жебрака?

— А виходить, що обібрали! — спокійно мовив слуга за гріш. — Ваші сини вкрали здобич, що я її вполював! А за це я їх затаврував.

— Хапайте його! Він із глузду з'їхав! — зарепетував цар. — Смердючий жебраче, як тільки язик у тебе повертається таке казати?

Тоді слуга за гріш мовчки розв'язав вузлика, в якому були ріг оленя, ікло кабана, хвіст тигра та кіготь лева.

Відсахнувся цар, зрозумівши, що не набрехав йому зять. Мусив він обуритися й на чім світ стоїть лаяти своїх синів.

— Пресвітлий царю, — докинув слуга за гріш, — можете й самі впевнитися, що я вже і так покарав їх!

Цар мерщій позиривав тюрбани із синів. Справді, на їхніх головах красувалися свіжі тавра від монетки вартістю в один гріш.

Невимовно прикро й соромно стало цареві. А слуга за гріш розповів йому про себе, про свої пригоди. Як дізнався цар, що перед ним не нужденний злидар, не жебрак, а справжній царевич, повеселів одразу, став благати, щоб той простив його, і на радіощах подарував півцарства.

Колишній слуга за гріш попрощався з усіма, забрав дружину й вирушив до отчого дому, а там і своєму батькові розповів, що з ним трапилося. Щиро зрадів батько, запишався, що в нього такий розумний та сміливий син, і подарував йому не половину, а все своє царство.

ЧАРІВНИЙ ПЕРСТЕНЬ

Жив на світі купець, і було в нього двоє синів. Коли купець помер, молодший син

почав гуляти, веселитися, гроші батькові розтринькувати. А старшому братові те не подобалось. "Так він усе добро за вітром пустить, — думав він. — Ні дружини, ні дітей у нього немає, а я людина сімейна, статечна. Якщо й далі так буде, доведеться мені з торбою по світу йти... Краще відділюся від нього, поки не пізно".

Покликав він до себе брата, виділив йому частину батьківського спадку.

А брат той мав лагідну вдачу, мирив з усіма, завжди охоче допомагав — чи то нужденному злидареві, чи голодному волоцюзі, чи сусідові або приятелю. Нікому не відмовляв.

Отак і сплигло потроху батьківське добро. А коли за душею в брата не залишилось і копійки, стали його люди ганити-хулити та розуму навчати: он який ти, сину купецький, всі батьківські гроші змарнував! І друзі-приятелі перестали водитися з ним, одвернулися, наче доти його й знати не знали, наче не пили-гуляли на його гроші.

І пішов купецький син з дому світ за очі. Довго він ішов, аж ось нарешті, голодний і спраглий, добувся до якогось міста.

"Якби ж то в мене був хоч якийсь дріб'язок! — подумав він. Вивернув усі кишені, перемацав — нічогісінько! — Кепсько! Ні родичів у мене, ні друзів, ні грошей. Пропала моя голівонька безталанна!"

Раптом згадав купецький син про золотий перстень у нього на руці. Зняв перстень, продав, наївся досхочу та й пішов тинятися містом. Ходив він, ходив і зустрів чоловіка, який за сто рупій продавав миршавого кота.

— Кому там здався твій облізлий кіт? Та ще за такі гроші! — кепкували перехожі, сіпали кота за хвіст.

З усіх боків лунало:

— А зіграйте-но йому на ребрах!

— І чим ти тільки годував його, чоловіче?

— Налови хоч мишей та погодуй його, а то він ледве дише!

Помітивши купецького сина, що стояв осторонь натовпу й співчутливо дивився на все те, зацюканий кіт вирвався з рук чоловіка, підбіг до юнака, став тертися об його ноги та жалібно нявчати, мовби просив у нього захисту. Юнак простяг чоловікові сто рупій, і той квапливо зник. А купецький син узяв кота на руки й рушив далі.

Йшов він отак, коли бачить: стоїть на вулиці інший чоловік і продає пса, худючого, кошавого і теж просить за нього сто рупій. Перехожі глузують, штурхають пса, смикають його, а він хоч би ворухнувся, хоч би огризнувся, хвіст підібгав і тільки тремтить.

— Оце-то гроза тигрів! Треба показати його царю, такої породи він іще не бачив! — глузували люди.

— Та він схожий на голодного аскета! А який сумирний! Певно, найсвятіший серед усіх псів!

Побачив пес купецького сина, що стояв осторонь з котом на руках, підбіг до нього, заметляв хвостом, став лизати йому ноги, мовби благаючи захистити його. Купецький син квапливо дістав сотню рупій і простяг чоловікові. Той, не тямлячись від щастя,

схопив гроші і відразу ж зник. А купецький син, тепер уже з котом і псом, рушив далі.

Невдовзі їм зустрівся птахолов з папугою в клітці. Птахолов теж просив за папугу сто рупій. А хто ж дасть такі гроші за обчухраного папугу, який навряд чи й говорити щось уміє!

— Він і народився, певно, для того, щоб своїм голосом тішити саму царицю! — глузували перехожі.

— А який він поважний — голову похнюпив, ні на кого не гляне! Не інакше, як вважає, що ми недостойні слухати його мудру мову!

Нешасний птах сидів настовбурчений, мовби ремствує на свою гірку долю.

Купецький син дав птахолову сто рупій, узяв клітку з папугою та й пішов далі.

Довго чи не довго він ішов, зустрівся йому чоловік із змієм. Змій лежав непорушно, мовби геть вибився із сил. Дітлахи тицяли в нього палицями, а він лиш підводив голову й лагідно дивився на своїх мучителів.

— І де це ти приловив такого царевича? — чулося звідусіль.

— І ти просиш за нього всього сто рупій? Та за такого й тисячі мало! Дивись, не продешеви!

Купецький син пожалів змія, дістав останні сто рупій і відкупив його в змієлова.

Щоб якось прогодувати себе і своїх нових друзів, пішов купецький син у найми. Важко йому доводилось, бо не звик працювати. І от якось підповз до нього змії і мовив людським голосом:

— Годі мучити себе! Ходімо зі мною. Мій батько — зміїний цар, має незліченні багатства. Та якщо він запропонує тобі щось із своїх скарбів, відмовся. Двічі відмовляйся від подарунків. А коли батько запропонує що-небудь утретє, попроси отой гарний золотий перстень, що його носить він сам.

Юнак і змії рушили в дорогу. Довго вони йшли і нарешті добулися печери, де жив зміїний цар. Змії попросив юнака зачекати, а сам поповз у печеру.

— Любий татку, — мовив він до батька, — я потрапив був у біду: мене спіймав змієлов. Та один добрий юнак відкупив мене, і я знову на волі. Мій рятівник стоїть отут, біля печери.

— О, ми повинні віддячити йому за його добре серце! — вигукнув зміїний цар.

Вийшов він із печери і сказав:

— Чоловіче, проси в мене чого хочеш, бери з моїх скарбів усе, що забажаєш, бо ти врятував мою дитину!

— О царю, — відповів юнак, — навіщо мені твої скарби. З мене досить і твого доброго слова, твоєї ласки.

— Благаю тебе, юначе, дай мені якось віддячити тобі! Серед моїх коштовностей немає жодної, якої б я не захотів подарувати тобі, серед моїх багатств немає такого скарбу, якого б я пошкодував тобі! Ніщо, добрий юначе, не зрівняється з тим, що ти зробив для мене! Ти повернув мені найбільший мій скарб — мого єдиного сина!

— Та нічого мені не треба, дякую вам! — відмовлявся юнак.

Проте, коли зміїний цар утретє попросив його взяти яку завгодно винагороду, він

погодився:

— Гаразд, пресвітлий царю! Якщо вже так наполягаєш, то подаруй мені золотий перстень.

— Золотий перстень? Який перстень?

— А той, що на тобі.

— І-і-ч-ч-ш-ш-ш який! — засичав зміїний цар. — О-о, якби хтось інший так зухвало попросив у мене золотий перстень, я б тому голову зітнув, вогнем спопелив! Але ти двічі відмовлявся від мого дарунка, двічі відхиляв моє прохання вибрати будь-що серед моїх скарбів, а я перед тобою в неоплатному боргу. Ти матимеш те, що просиш, матимеш найкраще з усього, що я маю, — золотий перстень. Дивись! Бери ж його, ось він!

Зміїний цар простяг юнакові перстень, а сам поповз у свою печеру.

Купецький син рушив у зворотний шлях. Ішов він, час від часу поглядав на золотий перстень і думав: "І що в ньому особливого? Хіба те, що золотий. Але і в мене був не гірший!"

Та змії-царевич наче вгадав його думки:

— Не дивуйся, я не дарма радив тобі взяти саме цей подарунок. Перстень чудодійний. Якщо покласти його на землю, посипати священним порошком, розвести вогонь і кинути в нього жертовну страву, то перстень здійснить будь-яке твоє бажання. Тож нехай щастить тобі! А тепер прощай! Я повертаюсь додому!

Купецький син прийшов у своє убоге житло й зробив так, як сказав змії-царевич: поклав перстень на землю, посипав його порошком, обкурив, покропив, кинув у вогонь жменю жертовних зерен і попросив у персня смачних страв, чепурного вбрання й прудкононого коня. І вмить те все наче вродилося перед ним. Наївся юнак досхочу, вдягнувся в розкішне вбрання, сів на скакуна, посадив позад себе kota, пса й папугу та й вирушив у далеку дорогу.

Мчав він мов вітер, пісні наспівував. Нарешті прибув в одне царство. А цар тієї країни саме оголосив, що віддасть свою красуню-доньку заміж за того, хто за ніч зуміє звести золотий палац, та щоб палац той стояв не на землі, а на воді, посеред моря. І хто, мовляв, зголоситься на таке, але не зробить — нехай нарікає сам на себе; його чекатиме страшна кара.

Почув про це купецький син і рушив до царського палацу. Прийшов прямісінько в царські палати, сів серед найпочесніших гостей та вельмож, узяв піднесене йому вгощення і при всіх заявив, що приймає царську умову. Всі сторопіли, а цар і собі здивовано поглянув на юнака, і стало йому шкода його молодості — адже пропаде ні за що, ні про що! Став його відраджувати: мовляв, чи розумієш ти, що на тебе чекає, коли не виконаєш свого слова?

Та юнак стояв на своєму, і цар мусив змиритися. Він подав своїй варті знак, і та відразу оточила юнака, щоб він часом не втік.

І от настала ніч, царська столиця заснула. Купецький син вийшов надвір, поклав перстень на землю, здійснив належний обряд, а тоді мовив:

— О персню чарівний, я хочу, щоб виріс небачений палац, і не простий, а золотий, щоб був він заввишки, як сім будинків, щоб стояв він серед хвиль морських, щоб збігали до моря сходи мармурові, а щоб сам палац був обнесений неприступними мурами.

А вранці люди аж завмерли із захвату: перед ними стояв дивної краси палац. Стояв серед морських хвиль, сяяв щирим золотом, і не можна було ним намилюватися.

Відгуляли бучне весілля, і молодята почали жити в золотому палаці.

А слід сказати, що й коси в царівни були не звичайні, а теж золоті. От якось сиділа вона на мармурових сходах біля самісінької води, мила свої коси, а потім розчісувала їх. Кілька золотих волосинок лишилося на гребінці. Царівна зняла їх, зв'язала у жмуток, поклала в кошичок, а кошичок пустила за водою. Хвилі підхопили його, понесли, і невдовзі кошичок зник з очей.

Довго плів кошичок по морю, аж поки прибило його до берега. А на тому березі стояв палац чужоземного царевича. Саме того дня царевич вирішив поплавати на човні. Дивиться — на хвилях колишеться кошичок. Витяг царевич той кошичок, заглянув усередину й побачив жмуток золотих волосинок. Волосинки враз зачарували його. "Яка ж, певно, вродлива та, що має такі чудові коси! — подумав він. — Будь-що я маю одружитися з нею!"

Засумував відтоді царевич — не їсть, не п'є, день і ніч думає про невідому золотокошу красуню. А цар довідався про синову недугу та й звелів привести до себе найзнаменитіших свах. Привели до нього трьох свах.

— Я можу в небі дірку зробити! — похвалилася одна.

— А я можу ту дірку зашити! — мовила друга.

— А я можу зробити і те, і те! І ще багато чого! — докинула третя, найбуваліша сваха.

— Ти мені й потрібна! — зрадів цар.

Віддав він свасі жмуток золотих волосинок і звелів:

— Як ти собі хочеш, а щоб дізналася, де живе ця красуня! І щоб привела її сюди, в мій палац!

Набрала стара в царя скільки хотіла грошей і спорядила у далеку дорогу човен. Довго в негоду і вітер носився човен по синьому морю. Пильно вдивлялася стара сваха в далину і все примовляла:

— Дівчину-красу хоч під землею, хоч на дні морському, а знайду й дістану!

І от одного дня вона радісно гукнула гребцям:

— Хутчій веслуйте он туди, до того берега! Там ніби височить якийсь палац!

Та все підганяла, все підганяла гребців, щоб гребли швидше й дужче. І справді, невдовзі на обрії замрів казковий золотий палац. "В ньому, певно, і живе золотокоша красуня", — відразу зметикувала стара сваха.

Човен пристав до мармурових сходів, стара вилізла на купальний майданчик, сіла біля води й заголосила:

— Ой нещасна я та горопашна! Ой де ж ти, донечко моя рідна! Ой де ж ти пропала, на кого мене залишила! Де ж ти, озовися, ріднесенька моя! Не край мого серця!

Почула царівна голосіння й звеліла покликати стару до себе.

— За ким це ти так побиваєшся, бабуся? — спитала вона.

А та, тільки глянула на царівну, підхопилася на ноги й кинулась до неї:

— Донечко моя люба, нарешті я таки знайшла тебе!

— Ти що, збожеволіла? — відсахнулася від неї царівна. — Не торкайся мене! Яка я тобі дочка?

— Та я ж твоя рідна тітонька, сестра твоєї матері! Коли вона, бідолашна, упокоїлась, я часто провідувала тебе. Щоправда, ти була зовсім маленька, ще немовля, тому й не пам'ятаєш мене. Але я тебе впізнала, по твоєму золотому волоссячку впізнала! Яка я щаслива, що нарешті знайшла тебе!.. А в якому палаці розкошує моя люба донечка, в якому золоті та багатстві купається! Яка моя донечка вродлива та щаслива! Як би тішилася твоя мати, побачивши твоє щастя! І коли б ти знала, як я зраділа, що знайшла тебе; серце мало не вискочило з грудей! — не вгавала стара, і сльози знову навернулися їй на очі, вона знову кинулася до царівни, почала обнімати та цілувати її.

А царівна не знала, що й думати, як повестися. "Напевне, ця стара не може бути моєю матір'ю, бо старша за неї, покійну, майже вдвічі, — міркувала вона. — Але нібито вона й справді мені якась рідня, бо чого б ото їй так радіти й плакати, побачивши мене!.."

Провела царівна свою тітусю в палац, поселила її в розкішних покоях, почала дбати про неї та доглядати її. А стара звідниця скрізь свого носа стромляє, все намагається показати, як-то вона любить та шанує царівну.

Якось вона особливо ніжно пригорнула її до себе й стала нашіптувати:

— Так мені чогось шкода тебе, бідолашненька ти моя! Чоловічок твій хтозна-де пропадає, а ти цілісінькі дні сама та сама, сидиш та нудьгуєш! Нікому ні погуляти з тобою, ні розважити тебе. Так ти й зовсім від людей одвикнеш, відлюдьком станеш!

— Та що ви, тітусю, не сидіти ж йому цілий божий день коло мене! Та й жити він не може без полювання!

— Без полювання, кажеш? В тому-то й лихо! Станеться з ним там щось, а ти того й не знатимеш. Та й скільки тут у. тебе світу, куди не глянь — тільки море та море! Це не життя, а животіння! Ні сама ти нікого не бачиш, ні тебе ніхто! А скільки ж усяких див на білому світі, скільки всього діється! А скажи-но, красуне моя, як твій чоловік до суші добирається? Невже човном? — допитувалася стара.

— У нього, тітусю, є чарівний перстень. От він і допомагає чоловікові подолати безкрає море.

— Он воно що! Чарівний перстень! — стрепенулася стара. — Ну, та гаразд, перстень перснем — а раптом чоловік твій стріне в лісі страшного звіра, а раптом його розірве тигр! Адже перстень у нього — тож ти ні його врятувати не зможеш, ні собі не зарадиш... Так і помреш тут самотою!

— Тітусю, що ви таке кажете! — заперечила царівна. — Не може з ним ніякого лиха статися!

— Хіба мало всяких лих чигає на людину? Нічого передбачити не можна!.. То я й кажу — якби перстень був у тебе, ти принаймні знала б, де твій чоловік і що з ним. Та й допомогла б йому, коли б якась біда приключилася! А так чим зарадиш? Занапастиш і його, і себе. Сидітимеш тут, серед моря, поки й вік звікуєш!

"Ой, мабуть, правду каже тітуса! — промайнуло в голові у царівни, — Всяке може статися: і чоловік загинути, і я тут пропасти".

Вранці, коли купецький син зібрався на полювання, царівна попросила чарівний перстень. Він здивувався — навіщо, мовляв, їй перстень, але царівна так благала, такі сльози проливала, що купецький син не встояв. Оддав їй перстень, а сам пішов на полювання.

Побачивши на пальці в царівни перстень, сваха заходилася її вмовляти покататися на човні. Царівна врешті погодилась.

Повела стара царівну мармуровими сходами до води, посадила в човен і звеліла веслярам гребти в синє море.

Аж тут налетів дужий вітер і погнав човен геть од золотого палацу. Здогадалася царівна, що стара її підманула. Забилася, заголосила, та було вже пізно. Хотіла в розпачі кинутися в море, однак стара пильно стежила за нею. Схопила царівну, міцно зв'язала їй руки та ноги, ще й голову шматиною обгорнула. Веслярі підняли вітрило, човен помчав іще швидше, і невдовзі золотий палац зник з очей.

На третій день човен пристав до чужого берега. Царівну привели в палац, і тут вона взнала, нащо стара викрала її. І попросила царівна царя дати їй подумати півроку, мовивши:

— Якщо за цей час чоловік не розшукає мене, я стану дружиною вашого сина.

Цар, певний, що чоловік якщо ненароком і довідається, де його дружина, й добереться сюди, то все одно живим не вибереться, прийняв умову царівни.

Поселили царівну в окремих палатах, а сторожити її приставили ту ж саму стару сваху, суворо попередивши:

— Не відходь од царівни ні на крок! А то буде тобі непереливки.

Повернувся купецький син із полювання й побачив, що його дружини ніде немає. Засумував він, гірко затужив. Аж тут підлетів до нього папуга та й каже:

— Господарю мій, твою дружину викрала стара й повезла за море!

— Горе мені, горе! — вигукнув купецький син. — Навіщо я віддав їй чарівного персня? Де ж ти тепер томишся, царівно моя? Як довідатися, де ти, як повернути тебе? Якби ж то хоч перстень був при мені!..

Кіт, пес та папуга зібралися й почали втішати його:

— Не побивайся, господарю наш! Ми розвідаємо, де царівна, повернемо тобі золотий перстень!

Порадилися вони між собою й вирішили, що папуга полетить шукати царівну і не повернеться доти, доки не визнає, де вона. А тоді вони вже втрьох спробують будь-що повернути вкрадений перстень.

Папуга високо злетів над морем і невдовзі розтанув удалині. А через три дні й три

ночі повернувся з радісною звісткою — царівна знайшлася!

— Де ж вона? — спитали кіт і пес.

— Вона — полонянка одного царя. Він ховає її в окремому палаці.

А перстень у старої, тієї самої, що викрала нашу царівну. Стара відьма ні вдень ні вночі не розлучається з перснем; навіть коли спить, тримає його в роті. Спершу треба відняти в неї перстень, бо без нього ми не можемо звільнити царівну. Стара тінню ходить за нею, а царська сторожа пильно охороняє палац.

Папуга, кіт і пес рушили в далеку й нелегку дорогу; нарешті добулися до палацу, де томила в полоні царівна.

— Друзі мої, — мовив кіт, — я придумав, як заволодіти перснем. Ти, песику, ввечері пролізеш на кухню, вкрадеш коржика й покладеш під ліжком старої. Вночі збіжаться миші й почнуть гризти коржика. А я зловлю одну мишу і вкладу мишачий хвіст у ніздрю старої. Вона чхне, і перстень випаде у неї з рота. Отоді ти, песику, кинешся на ту відьму й почнеш душити. А я схоплю перстень і чимшвидше виберуся з палацу. Коли стара знепритомніє, ти облишиш її і втечеш. Ми відбіжимо подалі від палацу й сховаємося, а тільки-но почне світати, ти, папугу, полетиш до золотого палацу й віддаси перстень нашому господарю.

Як порадив кіт, так вони й зробили і тієї ж ночі заволоділи чарівним перснем. Папуга взяв персня в дзьоб і полинув над морем до золотого палацу. Вже наступного дня перстень був у купецького сина. Той поклав перстень на землю, здійснив над ним належний обряд і мовив:

— Персню не простий, персню чарівний, зроби так, щоб дружина моя опинилася тут, поруч зі мною!

Ледве він це мовив, як побачив перед собою царівну, живу й здорову.

Не описати їхню радість, коли вони побачили одне одного. Стала царівна дякувати своїм рятівникам, kota і пса напоїла густим жирним молоком, папугу пригостила соковитими гранатовими зернятками. Бо якби не вони, не їхній розум, кмітливість та спритність, — не вирватися б царівні від жорстокого царя.

І зажили вони всі щасливо: син купецький і дружина його, друзі їхні вірні та віддані — кіт, пес і папуга. Тільки ніколи вже купецький син не розлучався зі своїм чарівним перснем.

ЗОЛОТА РИБИНА

У ветхому курені на березі річки жили собі старий і стара. Перебивалися сьак-так: старий рибу в річці ловив, а стара ту рибу варила чи смажила. Як не щастило зловити нічого, то й голодні сиділи.

А в річці жила золота рибина — царівна водяна. Якось став старий тягти сіть — і чує, що надто важко йде вона. Певно, чимало риби попалося. Зібрався він на силах і таки витяг сіть на берег. Глянув — і аж очі замружив від сліпучого сйява: тріпочеться в неводі велика рибина, вся мовби зі щирого золота, б'ється та на старого жалібно-жалібно дивиться.

Коли старий став її діставати, золота рибина озвалася людським голосом:

— Пожалій мене, чоловіче, не неси додому. Відпусти краще на волю, а за це проси в мене, що хочеш.

— Що ж мені просити в тебе, диво-рибино? — задумався старий. — Бідний я, нужденний, немає в мене ні рису, щоб з'їсти, ні одягу, щоб убратися. Коли твоя добра ласка, то вділи мені всього потроху, довіку дякуватиму тобі.

Послухала рибина старого, стріпнула хвостом:

— Іди собі додому. Матимеш ти і де жити, і що їсти, матимеш і одяг.

Пустив старий рибину назад у річку, а сам подався додому. Прийшов і аж зупинився — чи туди він утравив? Замість куреня стоїть міцна хата, а в хаті широкі лави, щоб гостей садовити, цілі таці білого рису, щоб наїдатися досхочу, купи вбрання чепурного, щоб на свята вдягтись, голим тілом не світити й щоб на люди не сором виходити. І каже старий своїй дружині:

— Бачиш, стара, як нам пощастило: не було в нас нічого, а тепер усього доволі. Подякуй золотій рибині, що сьогодні мені в сіть потрапила, — все це вона дала за те, що я її на волю випустив. Досить уже ми набідувалися! Заживемо тепер, горя не знаючи!

Вислухавши старого, стара тільки важко зітхнула, головою скрушно захитала:

— Ох старий, старий!.. Життя звікував, а розуму не набрався! Та хіба ж так просять? От з'їмо рис, зносимо одяг, а далі що? Зуби на полицю, знову голим тілом світити? Іди мені зараз же до річки і як хочеш у неї проси, але щоб дала мені п'ятеро слуг, житло нове, та не таке, як ця розвалюха, а просторе, міцне, щоб і цареві в ньому було не соромно жити... І щоб у тих хоромах та були комори, повні золота, щоб засіки ломилися від рису та всякого зерна, щоб у дворі вози та плуги стояли, а в стійлі ремигали десять пар буйволів!.. А ще скажи, щоб рибина тебе старостою зробила, щоб усі поважали й шанували тебе і мене разом! Іди — і щоб з порожніми руками сюди не вертався!

Не хотілося старому йти, але ж і з старою сваритися не випадало. Тож прийшов він до річки, сів на березі й почав гукати:

— Виплинь до мене, рибино золота! Виплинь до мене!

Покликав так кілька разів, аж нарешті завирувала вода, і виплила до нього рибина — плавниками ворухить, на старого запитливо дивиться.

— Послухай-но мене, диво-рибино! — мовив старий. — Напросив я в тебе багато чого, але замало того для моєї старої, незадоволена вона. Хоче, щоб ти мене над усіма в цій околиці старостою поставила. А ще хоче дім удвічі або втричі більший, ніж має, царські хороми хоче. І п'ятеро слуг, і десять пар буйволів, і повні засіки рису, і прикрас та коштовностей багато, і...

— Гаразд! — перебила його рибина і стріпнула хвостом. — Іди додому. Матимеш усе, що ти хочеш!

Сказала це рибина і в воду пірнула, на глибоке дно. Старий поквапився додому, а коли прийшов — бачить: стоять уздовж дороги довколишні жителі з сурмами та барабанами, щедрі подарунки в руках тримають, гірлянди з живих квітів. Стоять — і хоч би тобі поворухнулись, певно, когось поважного зустрічати вийшли. А люди, щойно

помітили старого, що вертав од річки, повклякали на коліна, вигукують захоплено:

— Старосто ти наш, батьку рідний! Ось він, ось він, наш любий справедливий староста!

І відразу загули сурми, загриміли барабани, старого посадовили в барвистий розкішний паланкін і на руках понесли додому. А там не дім — справжній палац, а в палаці тому чого тільки немає!

Зажили з тих пір старий зі старою щасливо, горя та біди не знаючи. Нічого їм, здається, не бракувало, а стара все бурчала. Ще й місяця не минуло, як вона знову напосілася на старого:

— Та хіба ж це шана, хіба це повага? Подумаєш, велике цабе — староста! Іди до своєї рибини і скажи їй, щоб зробила тебе царем, а мене царицею! Іди й не огинайся! А ще скажи тій рибині, що, мовляв, я розсерджуся на неї...

— Не підуй я! — відмагався старий. — Чи ти вже забула, як ми раніше жили, як голодували та бідували. Чи ж не рибина дала нам і їсти, і пити, і в чому жити та ходити? То ще мало тобі? Мало тобі, що нас вона шанованими людьми поробила, багатство нам дала? Чого тобі ще треба, чому ти не вгомонишся?

Але хоч як упирався старий, хоч як віднікувався — врешті-решт довелося йому йти на річку. Сів він на березі, почав гукати золоту рибину. Раз покликав, другий, третій, десятий — не впливає вона. Зітхнув важко й нехотя поплентав додому.

Прийшов і бачить — стоїть знову той самий курінь, що був колись, а в курені сидить його стара в брудному дранті, розпатлана, волосся, наче дріт колючий, у різні боки стирчить, хворі очі гнояться. Сидить стара й гіркі сльози проливає.

Поглянув на неї старий і ще важче зітхнув:

— Отак, стара... Чи не казав я тобі — схаменися, не будь такою завидющою та загребущою! А ти не послухала... Тож немає чого тепер плакати — що заробила, те й маєш!